

letnik VI
število

5

**jezik
in
slovstvo**

1962-63

Jezik in slovstvo

Letnik VIII, številka 5

List izhaja mesečno od oktobra do maja (osem števil)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Delo« v Ljubljani

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Ureja prof. Boris Merhar (Ljubljana, Ločnikarjeva 9) z uredniškim odborom

Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,
Titova 11, tekoči račun pri NB 600-11-608-4 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;
za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;
za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina pete številke

Franc Zadavec	Matkova Tina	129
Jože Toporišič	Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962	138
Lena Petrič-Holmquist	Nordijsko-slovenske leksične paralele	144

Ocene, poročila, zapiski

France Bezljaj	V spomin Maxu Vasmerju	149
Viktor Smolej	Nekaj novih knjig o slovstvu NOB	150
Helga Glušič	Smiljan Rozman, Mesto	151
Milena Hajšek	France Bezljaj, Slovenska vodna imena	153
Blaže Ristovski	Novosti v makedonski leksikografiji	155
Alija Košir	Terminološki slovarji	157
Plenum Slavističnega društva Slovenije		160

Franc Zadravec

MATKOVA TINA

(Ob osemdesetletnici Pregljevega rojstva)

Matkova Tina, novela iz leta 1921, spada z več vidikov v osrčje Pregljevega pripovedništva. Njegova ustvarjalnost je bila v času od 1915 do 1928 umetniško najbolj plodna (Tolminci 1915—1916, Plebanus Joannes 1921, Bogovec Jernej 1922, Zgodbe zdravnika Muznika I — 1923, Šmonca 1924, Štefana Golja in njegovi 1928). Stilno se uvršča v razvojni lok od baladično pisanih Tolmincev do najbolj ekspresionističnega teksta Bogovec Jernej. Ta novela pa je tudi odlomek umetniško najbolj rodovitne Pregljeve pisateljske snovi, ali kot je zapisal sam: »Matkova Tina je epizoda velikega tolminskega upora, ki ga slikajo Tolminci« (Izbrani spisi I, 254). Eros, osrednja snov Matkove Tine, predstavlja Preglju posebno moč in veliki vprašaj, ki ga je različno reševal do novele Thabita Kumi (Sodobnost 1933), večinoma pa kot spor med telesom in krščansko pojmovano dušo, spor med skrajnim realizmom in mistiko. V Matkovi Tini je zaključil in dopolnil ljubezenski motiv iz Tolmincev (Koblar, Pregelj I, 384). Analiza tega važnega odlomka iz sredine njegove proze utegne tedaj pokazati nekatere njene bistvene značilnosti, zlasti notranja gibala, pripovedno tehniko in slog, nič manj pa tudi vprašanje, kako daleč ostaja Pregelj zvest življenjski resničnosti.

Središčna dogodka novele sta dva: usmrtitev voditeljev tolminskega upora in Tinina smrt, prvi zgodovinski, drugi, njegova posledica, pa individualen in omejen na glavno novelistično osebo. K zgodovinskemu dogodku je usmerjen ves prvi del novele. O njem pisatelj predvsem pripoveduje in ga postopoma osvetljuje z duševnostjo oseb izven dogodka, drugega pa uprizori. Zgodovinski dogodek je izbran za gibalo, ne pa za tisto snov, ki bi bila prikazana dramatično. Pripovedovati začne s poudarkom na času tik pred zgodovinskim dogodkom in še na ljudeh, ki stopijo ob burnem zvonjenju v nočno pokrajino proti temu dogodku.

— Zvečer pred tretjim petkom v aprilu leta sedemnajststoštirinajstega, eno uro potem, ko je odzvonilo vernim dušam, so se oglasili kakor na dogovorjeno znamenje vsi zvonovi na Tolminskem. Prav tisto uro so se dvignili prečudni romarji na pot proti Gorici. Bili so župani, ključarji in možje iz dvanajstij. V Gorico jih je klicala gosposka, da bodo priče strašne sodbe, ki so jo gospoda sodili uporabnikom Janezu Gradniku, Kobalu, Laharnarju, Podgorniku in tovarišem. —

Uvod v novelo poudarja torej dinamiko ljudi in predmetnosti, problem cele pokrajine, ki jo je premaknila iz ravnotežja smrtna obsodba nekaterih puntarjev. Kar ljudi giblje, so rezultati družbenega nasprotja v svoji klavrnih zaključnih oblikah. S koledarskim časom in natančno topografsko oznako pokrajine ustvarja Pregelj iluzijo o popolni resničnosti tega, kar hoče pripovedovati. Ustvari si stvarni okvir za psihološko problematiko. Hkrati pa nakazuje še eno važno lastnost novele: razdaljo med osebami in prizoriščem smrti. Z razdaljo med krajevnim izhodiščem oseb in njihovim krajevnim ciljem si ne ustvari samo te možnosti, da jih lahko opisuje v gibanju, ampak lahko izkoristi širok epski prostor na eni strani tudi kot človekovo svobodno bivališče, v katerem ta nemoteno izkriči svoj protest, svojo bolečino ali pa izpoje svojo radost, na drugi pa lahko zgradi iz njega silo, ki jo človek zaman poskuša obvladati in v kateri pogine. Razvidno bo, da je učinkovito izrabil prostor v obeh smereh.

V jeki zvonov se razveže med »župani, ključarji in možmi iz dvanajstih« polilog o zvonovih brez »jezikov« in usodi obsojencev. Odprejo spomin na punt. Polilog, ki ga govorijo »popotni«, »prečudni romarji«, »prvi«, »tretji«, »sosed« in »pripovednik«, ta neindividualizirani polilog se zaustavi na obsojencu Munihi, ki po nedolžnem čaka na smrt zaradi enega snetih »jezikov«. Med zvonjenjem, ki vihari nočni prostor, prikazuje Pregelj stisko množice, njeno etično ogorčenost nad gosposko, tedaj zavest in čustva v konkretnem zgodovinskem dogajanju. Način, kako surovo in porogljivo ravna gospoda z brezpravno množico in kako je ta na koncu premagana, zgoščuje Pregelj v tehle stavkih.

— »Pa so rekli, da ga je on sam snel.«

»Ni ga. Pa kaj bi pravil, kdo ga je. Samo enemu več bi bili za smrt sodili. Martin pa bi se ne rešil.«

Obsežna nočna pokrajina, ki po njej jekajo zvonovi od vseh strani, in razpoloženje popotnih s hiatno situacijo, kakor jo na primer izraža podoba »medel smeh je preletel vso družbo«, se lepo skladata. Razgibano zvočno situacijo pa Pregelj pretrga z običajnim prijemom svoje tehnike, z ostrim prelomom in presukom dogajanja, in nadaljuje pripoved tako, da stopnjuje grozo noči z grotesknim barvnim in zvočnim elementom.

— Strašna tišina je legla na popotne. Z vej je kapnilo na čelo, za vrat. Kakor peruti strašnega pomračnika je ležala noč nad dolino... Iz strašne tišine, trenutnega brez-zvočnega prostorskega ozadja izloči nov prizor in ga napolni s temno kričečo snovjo. Iz utišane množice vstane namreč prva konkretna oseba, Volčan Matko s svojo čustveno in moralno ekstazo. Divja in brunda, rohani in tuli v nočni prostor pesem upornikov.

— Ko pa je potujoča četa zdaj prešla mimo hiš Podseli, je vzrohnel v strašni jezi in zatulil zadnje besede svoje pesmi:

Eno leto punt smo gnali,
zdaj pa bomo glavo dali!
Vsem galjotom vile v vamp!

Strahotno se je razlegla jeka po dolini. Ne eden iz popotnih ni pokaral pojočega. Samo hiteli so, da je zaostajal. Pijani pa je pel sam zase in rohnol vse ostreje in temneje:

»Vsem galjotom vile v vamp!«

Uvod v novelo je potemtakem razpoložensko mračen in tesnoben. Jeka zvonov, strašna tišina in rohneča pesem se izmenjujejo v nočnem prostoru, ki ga groteskno obtežuje še baročna vizija vraže o pomračniku-netopirju, »nedolžnem hudičevem

bratu«, na prav baladični način. Tesnobo, razpoloženjska tla in tak epski prostor, iz katerih lahko plastično zraste osrednji motiv novele, stopnjuje tudi emocionalna in vizijska moč pojma »strašen« v zvezah strašna tišina, strašni pomračnik, strašna jeza, strahotno se je razlegla jeka po dolini. V uvodni situaciji še ni videti motivnega žarišča, iz katerega bo pognala osrednja individualna drama, niti ne središčne osebe. Uvod slika le občo psihično snov, duševnost cele pokrajine. Samo Matko, ki ga Pregelj v tej situaciji edinega nekoliko individualizira, ne predstavlja zgolj upora navzven in v smeri k zgodovinskemu dogodku, ampak meri njegova prizadetost tudi navznoter, v ožjo individualno problematiko novele.

Matkova pesem namreč ni samo idejno vsebinska in čustvena kretnja upornika, ampak je, kot kaže prvi stavek novega, drugega prizora, tudi krik očeta in »luč na pot njegovi hčeri Tini, ki je bila vstala na težko cesto takoj za očetom«. Njegova pesem je luč v smislu kaŕipota pa tudi luč v smislu vzpodbude za »težko cesto«. Tino ŕene v cilj, hkrati pa jo krepi, da ostane v bolečini trdna. Potemtakem je vaŕna idejna pa tudi kompozicijska prvina.

Kdo je Tina?

Najprej samo ena popotnih, vendar osamljena popotnica. In ker se v tej osamljeni popotnici »strašna skrivnost, ki je v tisti uri stiskala duše vseh Tolmincev« zgosti in integrira v silovito napetost, postaja Tina od prvega vstopa v novelo tudi njen tragični človek. V dveh, treh stavkih Pregelj izčrpno naslika njeno dramatično eksistenco, ŕalost, brezup in brezizhodnost.

— Svoje težko materinsko telo je gnala v bolesti hrepenenja za ubogim, ki bo umrl v jutru, ko sine sonce, in ga bodo na tnalo vrgli in mu glavo odbili in roke in noge. —

Nezakonska mati tedaj, ki hiti, da poljubi vsaj še mrtvega ŕenina. Njeni osrednji občutki stā strah in ŕalost. Vključena je v baladično dinamiko »četice«, ločeno od nje premaguje sama »težko cesto«. Preplavlja jo groteskna vizija mrtvega moškega in hrepenenje po njem.

— Vzela bom njegovo krvavo glavo v svoje naročje, poljubila bom roke krvave, noge krvave. Ooo! Janez! Janez, Janez! —

Ta podoba postaja »leitmotiv« njene zavesti, njenega trenutnega bivanjskega smisla in nesmisla. Ves čas pozveneva v njej kot bridka pesem.

Tudi ta, drugi prizor zmračuje Pregelj s pojmom »strašno« in »težko«. Hkrati pa kaže ta prizor, kako spretno preide od splošnega, tipičnega psihičnega stanja k posameznemu, individualnemu, od množice preko Matkove pesmi k središčni osebi, k najvišji psihični stiski v pokrajini in k motivnemu jedru svoje pripovedi.

Toda novela napravi sedaj nenaden zavoj od središčne osebe k četici popotnih. Ta zavoj je očitno potreben iz globljih, vsebinskih razlogov. Popotni se sedaj več ne pogovarjajo o zvonovih in o puntu, ampak o »zaprtih in obsojenih«, o tem, »kako neki ŕive to zadnjo noč«. Grozljive predstave o osivelih glavah in naspol blaznih obrazih jetnikov in pogovor o mučilnih napravah stopnjujejo mračno razpoloženje. Vloga popotnih je potemtakem v novelistični strukturi vedno bolj jasna. Kakor se, razen Matka, nobeden ne zaokroŕi v samostojno igralsko osebo, tako vsi vedno bolj predstavljajo nekakšen mračen zbor, ki »vidi«, razlaga in pribliŕuje vizije skorajšnjega zločina, hkrati pa v njih odzvanja neindividualno, splošno, zgodovinsko razpoloženje in ogorčenje. Drugi razlog za ta zavoj je Matko, ki postaja pomembna oseba novele, tesno povezana s Tinino usodo. Pripoved osvetljuje sedaj njegovo razbolelost in ogorčenost ob Tini. Kaj je z njo? Je lovača ali pa ni lovača? Matko hoče pred svetom izkričati svoje globoko prepričanje, svojo veliko ljubezen: njegova Tina, ki bo po zločinu ostala nezakonska mati, ni lovača. Divja po pokrajini, da

bi jo srečal, prerezal pot v Gorico in ji tako rešil življenje. V poljasni zavesti se mu Tina na nočni cesti spreminja v privid, njen prividni lik pa v resničnost:

»Tina, če si, le pridi. Saj si, za ovinkom si. Pokaži se, no!«

Iz gluhe noči ni odgovorilo. Stopil je spet na cesto in šel. In je šel na pol dremaje, čudno truden; trenutno je vzdrhtel. Zdaj je šla Tina pred njim. Prav dobro je videl, kako se ziblje v pogonu, ki ji je lasten. Zaklical je njeno ime in se pognal po cesti. —

Ko pa se mu privid razblini v nič, nadaljuje:

»Tina, Tina! Kaj pa hočeš vendar? Saj nisem jezen ne nate ne nanj. V božjem imenu, Tina. Ne boj se otročička. Le naj ti kdo omeni pankrta. Bo takoj vedel, kdo je Matko. Čuješ, Tina.«

Matko je torej drugi lik, ki v noveli trpi, je notranje razklan, doživlja dramo očeta, ki sluti, da njegov otrok drvi smrti naproti. Bojuje se torej z usodo, ki visi nad glavno osebo v noveli. In ker se ta usoda mora dopolniti, Pregelj tehnično spretno prepreči Matkovo intervencijo. Pretrese ga sum, da je Tina doma že mrtva. Zato se naglo požene proti domu, dokončno zgreši hčer in tako napravi prostor za neovirano nadaljevanje njene zgodbe. Tina ga sicer sreča, pa se potaji in se še bolj osami. S popolno osamitvijo je izpolnjen poslednji pogoj za njeno katastrofo. V tem trenutku Pregelj sporoča: »Bolečina poti je vstajala v njej.« »Težka cesta« se je spremenila v »bolečino poti«. Brezupnost Matkovega iskanja se poslej polagoma spreminja v brezupnost Tinine borbe s prostorom, z daljavo. Muka, ki polagoma raste v njej še iz antiteze človek in daljava, ji dela groteskno vizijo ženinove smrti samo še bolj pošastno.

Tukaj pa Pregelj še enkrat zavije v stran od glavne osebe. V tretje opisuje zbor popotnih. Ta se je sedaj srečal s tlačani, ki se vračajo iz Furlanije na Tolminsko. Tlačani povečajo grotesknost vizij o skorajšnjem usmrčevanju. »Ob devetih jim bodo sekali glave. Potem jih raztrgajo s konji in obesijo na štiri ceste,« pripoveduje eden hlapcev. Ironija »Le verjemite! Takega romanja ne doživite več,« še bolj poudarja grozo bližnje prihodnosti. Z vizijami in fantazijo množice se zgodovinski dogodek vedno bolj približuje in anticipira v naturalističnih odlomkih. Pregelj vizijsko anticipira njegove elemente in njegovo dramatičnost, ker jih »realno« ne bo opisal. V pogovorih novelističnega »zbora« dobiva tudi Tinina vizija o mrtvem ženinu vedno bolj plastično in naturno ozadje. Groza njihovega in njenega »romanja« se pogloblja. Tukaj potegne Pregelj poslednjo vzporednico med Tinino in splošno duševno stisko. Poslej se bo srečala Tina z množico samo še kot z neprijazno antitezo, kot s prvim potrdilom, da je ostala v življenju resnično sama.

— Tina je planila iz neradovoljnega spanca na novo pot, prešla Kanal in Plave in Dolgo njivo. Potem je začela pešati. Neznana bolečina ji je začela vezati kosti v križu. —

S takim začetkom petega poglavja se novela zoži na svoje motivno jedro, na Tinino psihiko, na njeno borbo z daljavo in nosnim telesom. Odpadejo vse osebe, ki se o zgodovinskem dogodku samo pogovarjajo, njegovih posledic pa neposredno ne doživljajo. Tudi Matko je moral napraviti prostor ravno zaradi te koncentracije dogajanja na tragično osebo. Spopad med subjektom in objektom naglo privzema na moči. Hrepenenje žene Tino naprej, telo ukazuje stoj! Vedno pogostejše si sledijo stavki, ki izražajo to protislovnost. »Če ne pridem, Janez, saj ja veš, kako je z menoj. Ne smem teči. To ni dobro otroku ne meni.« »Ostra bolečina ji je predrta vse kosti, da je zakričala in se opotekla v rosno travo kraj ceste.« Kmalu nato »se je vrgla kvišku, stisnila zobe in šla«. Razklana je med up in strah, v njej se trga nepotešni »za teboj, za teboj«. Noče odjenjati prej, dokler ne bo dosegla sprave med seboj in

»objektom«, dokler si v zavesti ne bo vzpostavila ravnotežja, ki ga po lastni sugestiji zahteva od nje nerojeni otrok. »Da le tvojo mrtvo glavo še enkrat v naročje vzamem, da bo dete tvoje mir imelo v življenju in bo vedelo, kaj sem prestala.« Toda spor med nepreklicno logiko biofizioloških zakonitosti človeškega telesa in med voljo, ki vodi misel k mrkemu prizorišču, naglo narašča in pogloblja antitezo med človekovimi močmi in težnostjo prostora. Ta notranji boj v Tini podkrepi Pregelj še z zunanji činitelji. Vaška ženica jo poskuša odvrniti od nevarne poti in ji svetuje počitek. Toda voljo, da doseže svoj cilj, ji ponovno razviharja jezdec, ki v trenutku retardirajočega motiva, pogovora z ženico, zdrvi mimo nje proti prizorišču. Sedaj se tudi Tina s poslednjo močjo požene proti prizorišču, pa zadene v glas zvonov, ki butnejo čez pokrajino iz smeri morišča in naznanijo, da je sodba fizično izvršena. Epska situacija je estetsko in za spoznavanje Pregljevega stila tako pomembna, da jo lahko navedemo v celoti.

— Po cesti mimo se je pripodil od gorenjske strani plemiški jezdec na razpenjenem konju. Dva lovska psa sta lovila tesno vstric konjsko sled. Cestni prah je pokril ženski. Daleč spredaj so ugasnili udarci kopit. Prav tedaj pa je sunilo zamolklo sem gor od mesta in se razvezalo v določno zvonjenje. Tina je vzkliknila in vstala burno. Zaklicala je še zahvalo v vežo, kamor je stopila žena; nato je stekla po cesti.

»Janez, počakaj! Pridem!«

Zavita v prah, sunkoma vzklikajoča in loveča sapo, je begala vse bliže v glas zvonov, v dan, ki je bil čudovit, proti mestu, ki ga dotlej še nikoli ni videla. Prazna je ležala cesta pred njo. Vsi radovedni in vsi poklicani, da vidijo, so bili že na mestu. Smrtna tišina je ležala levo in desno v polju. Njo samo je obšla čudna slabost. Ni čutila več, ali hodi ali samo nekam tone. Kam hoče, že ni več vedela. Ni več tekla. Omahovala je in se lovila z rokami za daljnjim, ki je vstajalo pred njo iz ravni, sivo, strašeče. Le od leve, s hriba v zelenju, jo je vezalo: neprestano zvonjenje na Kostanjevici je kakor vpilo v njene onemogle sile, v njeno otopelo dušo: stopi hitreje, stopi hitreje, stopi hitreje! Potem se je glas zvonov nenadoma utrgal. Stala je in strmela, kakor da vprašuje. En sam težek glas je pel v zamolklih sunkih sredi v mestu pred njo. Obup se je zgostil v Tini v jasno misel. Komaj slišno je šepetala vase:

»Janez, ali si prestal?«

Kakor jeka ji je odgovoril ostri glas mrliškega zvona in je ponavljala smisel lastnega strahu v glasu, kakor ga je razumela: Prestal, prestal, prestal...

V tem opisu je videti umetniško najbolj dognani detajl Matkove Tine. Na način pomembnih pripovednikov je pisatelj uspelo uskladiti nemirno duševnost s tempom in ritmom pripovedi in še z zvočnostjo v prostoru. Razen tega je dosegla novela na tem mestu tudi svoj dramatični vrh. Ko namreč bučanje zvonov pojenja »v en sam težek glas«, začne pojemati tudi Tinina duševna napetost. Njena duševna drama se zaključuje z izpolnjenim »smislom lastnega strahu«, z ženino smrtjo. Duševne sile, usmerjene v snidenje, se izničijo. Pred Tino zazija groteskna praznina, prostor, v katerem lahko zagleda samo še razbito, krvavo telo svojega ljubega. Novela bi se lahko zaključila v tej praznini, s hiatom, ki ga izraža začetni stavek šestega poglavja: »Odslej ni več hitela, ni več mislila, ni hotela nič več...«

Toda Pregelj mora soočiti Tino z objektom njenega hrepenenja in še z »mnóžico«. Bo ta pretresena, etično revoltirana ali pa samo preplašena? Tina gleda po ljudeh, ki se vračajo iz mesta, potem ko so prisostvovali smrtnemu obredu. »Bili so čudni, kakršnih ni videla do tedaj: oči so bile nemirne, kakor blodne, lica so bila razvlečena prečudno; usta gibljejo, a ne govore; vsako čelo je nenaravno zgrban-

čeno.« Groteskna vizija, ki jo je bičala vso pot, se sedaj razvezuje pred njo v spačenih obrazih, ki so gledali smrt. To je hkrati tudi poslednja in najvišja oblika tistih vizij in podob, ki jih dotlej gojijo popotni. Pregelj je sedaj zaokrožil vizijo zgodovinskega dogodka; z refleksov na obrazih ljudi ga bralec spozna do kraja. Preostane mu samo še to, da s te naturalistične ekspresije sname zaveso in pokaže polno materialno resničnost. Po tej logiki stopi Tina na morišče in se hoče vzpeti po drogu, na katerem visi ženinova glava. Nihče ne sluti njene bolečine in stražar jo surovo zavrne: »Ciali la, che porca! Glej jo, svinjo!«

V tem trenutku začuti Tina svojo tragično osamljenost.

— Njena zavest je vse bolj gasnila. Že ni več čutila, da so ljudje blizu. Bilo ji je, kakor da stoji v daljni samoti sama in tiha in da kliče samota sama ob njej venomer: »Janez, tvoje roke, tvoje noge ...!«

Zgodovinski dogodek novele se zaključuje tedaj tako, da glavna oseba doživi samo njegovo posledico, smrt. Čustveno miselna ekstaza, ki je doslej poganjala iz pričakovanja na ta dogodek, poneha, bolečine je »konec«. Tina je doslej trpela, ker je izgubljala lastni objekt izven sebe, odslej pa bo zajeta izključno v svojo bitnost, v lastno moč in nemoč. Resignirano se vrača iz mesta.

— Šum zvonov, ki se je kakor prejšnji dan prebudil nad vsem mestom, ji ni segel v osrčje. Niti krvavih drogov ni opazila, s katerih so bili pred uro sneli žalostne ostanke nekdanjega vodje tolminskih upornikov Janeza Gradnika ... —

Toda ta resignativni mir je samo premolk pred poslednjim spopadom volje in moči, pred Tininim maksimalno zgoščenim bivanjskim občutjem. Na poti v Tolmin jo zgrabi porodna tesnoba. Pregelj opisuje ta napad z ekspresivnimi izrazi. Bolečina ji »je stisnila sapo v prsih, kakor grozen, trpek krč«. »Žena je grabila s krčevitimi prsti v mlado travo ob sebi, jo ruvala, grizla z zobmi v ustnice, tajila bolečine in krik, ki je moral iz grla.« »Potem je blaznila v strašnem ganotju.« In končno »je zavpila krčevito, dolgo v brezkončnost«.

Pričakovali bi, da bo Pregelj ostal zvest osnovni življenjski liniji svoje pripovedi in da bo ta vrh človeškega doživljanja samega sebe, ta najvišji akt človeške narave, poskušal opisati v kar se da čistih odtenkih stvarnega boja med voljo in močjo. Toda teh pričakovanj ni izpolnil. Ustvarjalno psihološko pronicavost je nadomestil s krščansko baročno vizionarnostjo. Realen življenjski proces, vreden velikega pisateljskega peresa, zaobrne namreč v mistično grozo in mitski inventar katoliškega sveta. Rodeča ženska se mu pod peresom spreminja najprej v moralističen monolog. V »mistični« agoniji si začne delati očitke »sramote« in njena najvišja bolečina postaja otrok »brez krsta, brez križa«. »Zdaj reši dete moje in mene, da ne bom v peklo pogubljen zaradi nedolžne smrti.« In ko se nebo prekolje »iz zarje v noč za gor«, se z gore napoti proti Tini »nebeška pomočnica«. Tina se začne pogovarjati s »prečudežno« o svoji »nevrednosti«. Dialog med »nebeško gospo« in rodečo Tino razbije do kraja tisti naravni življenjski tok, ki do tu teče skozi tekst. Baročna mistika absorbira objektivno psihologijo, izniči življenjsko stvarnost. Ta umetniški zlom novele izvira od tod, ker Pregelj očitno ne more sprejeti misli, da življenje lahko uniči brez ostanka, brez namena in plačila in brez estetskega zadoščenja tudi take ljubeče in plemenite ljudi, kakršna je Tina. Priznava in opisuje življenjsko dramo, toda zemeljski boj človeka končuje tako, da ta konec ustreza krščanskemu nazoru. Trpljenje je naposled nagrajeno, bolečina dobi mistično zadoščenje. Namesto da bi življenje govorilo do kraja, je nenaravno spregovorila moralna ideja. Katarza je zato nenaravna, novela pa notranje zlomljena.

Pristno dramatična pa postane zopet v končnem Matkovem kriku nad življenjem. Ponovno je noč, kakor v uvodu novele, in njegova pesem buri »spečo tišino soteske«. Novelo zaključujeta stavka:

— Tulil je predse strašni klic:

»Vsem galjotom vile v vamp!«

Kakor Vrzina kletev v Tugomeru, tako odjekne tukaj čez vso novelo nazaj Matkova uporna pesem in se kot revoltirani song globoko vplete v njeno čustveno in moralno tkivo.

Če si po idejno in moralno vsebinski analizi odgovarjamo najprej na vprašanje o življenjski resničnosti v Matkovi Tini, je treba priznati Preglju velik smisel za stvarno psihologijo človeka. Toda kot idejni in idealistični pisatelj, kot ga je imenovala že predvojna kritika, meša stvarno psihologijo s krščansko mitologijo, s čimer zmanjšuje pomen in veljavnost svoje umetniške resničnosti. Ugotovili so že, da se v njegovem pisateljstvu bijeta telesni pol človeka in krščansko pojmovana duša. Tako tudi v tej noveli, kjer je pomešal, kakor v drugih tekstih, seksualni naturalizem z religiozno simboliko. Pregelj pomirja dramatični duševni red svoje osebe s krščanskim, idealističnim nazorom. Na svoj način izraža tisti veliki razkol, ki ga je nosila v sebi skupina slovenskih religioznih ekspresionistov in ga poskušala odpraviti s filozofskim idealizmom.

Stil književnega teksta adekvatno izraža umetnikovo emocionalno in miselno predstavo o človeku in svetu, kaže celovit sistem doživljanja tiste specifične problematike, o kateri umetnik pripoveduje. Ta sistem je razviden iz vseh oblikovnih elementov književne stvaritve, iz njene kompozicije in jezikovno stilnih sredstev.

Matkova Tina je arhitektonsko dobro premišljena epska zgradba. Njeni prizori si sledijo odmerjeno kot zgoščeni dramski prizori. Na zunaj so to jasno razčlenjeni valovi, polni težke psihične snovi, krčevite telesne dinamike z baladno težo in učinkovitostjo. Na zgoščeno gradnjo razmeroma široke epske snovi opozarja že to, da je razčlenjena v osem kratkih odlomkov. Za notranji red snovi pa je poleg blokovnega, baladičnega kompozicijskega postopka značilno zlasti to, da Pregelj ustvarja iz svojega dualističnega gledanja na življenje in svet. Ta dualizem pa se močno izraža tudi v formi, v tehniki mnogokratnega in večsmernega kontrastiranja in antiteze. Kontrast in antiteza sta osnovni oblikovalni postopek v tej noveli, kljub temu, da ustvari pisatelj večkrat tudi lepo soglasje med duševnim dogajanjem in predmetnim ozadjem. Antiteza, kontrast in baladični kompozicijski postopek pa niti v tej noveli niti v drugih Pregljevih tekstih ne prinašajo harmonije, klasičnega miru, pač pa so najbolj pripravna oblikovna sredstva za sporočanje duševnih razkolov in bolečin.

V Matkovi Tini teče najprej dvojje fabul: fabula množice, tedaj nečesa tipičnega, in Tinina ali individualna fabula. Ta zaporedna vzporednost dveh fabul se zaključí v sredini novele, ko se zgodovinski in individualni dramatični pol združita v eri oseb, ko je torej zgodovinski važen samo še za Tino. Vsa novela se tukaj presukne v njeno osebno tragiko. Novelistična celota pa raste v naslednjih kontrastih: ljubezen — smrt, telesna moč — pokrajinski prostor, posameznik — gosposka, kmetje — razred s pravico močnejšega. Druga vrsta kontrastov, ki osvetljujejo osrednji problem ali pa so mu celo imanentni: popolna izmučenost — hitri jezdec, pesem, zvonjenje — strašna tišina, pomračnikova perut — »stoteri šum mladega dne v pomladnem, rahlo ozelenem bukovju«. Ti zvočni in svetlobni kontrasti poglobljajo nenehno antitezo, v kateri raste osrednji novelistični motiv. Poseben emocionalno kompozicijski detajl so zvonovi, oznanjevalci človeških muk. Njihovo sunkovito zvočnost namesti Pregelj na dveh važnih točkah novele: v začetku in tam, kjer se

zgodovinski dogodek konča in zvonovi butnejo v razbolelo Tino kot bridek odmev pravkaršnje smrti. Tudi Matkova pesem vihari nekajkrat po epskem prostoru in veča emocionalni potencial novele. V zaključku uporno zveni v svet kot revolta in opomin, da sta zgodovinski dogodek in osebna drama sicer zaključena, človekova upornost proti krivicam pa ni prenehala obstajati. Različni detajli, ki jih Pregelj uporablja, da Tino zaustavlja ali pa jo poganja naprej, ali pa z njimi pogloblja splošno razpoloženje, žive v noveli harmonično s celoto. Nobeden se ne razraste v telo, ki bi gravitiralo mimo Tine. Vsi materialni in psihični detajli so nameščeni zaradi Tininega problema. Celo mistična vizija hoče služiti za izpopolnitev njene duševne podobe. Takšna premišljena kompozicija disharmonične duševne snovi ustvarja ponavadi umetniško živa dejanja. In Matkova Tina v glavnem je živa umetnina.

Pregelj zna poiskati psihični snovi ustrezno soigro in odbojno ploskev v predmetnosti in naravi. Tak, globinski profil je posebna kompozicijska vrednost te novele. Za žalostno, tesnobno romanje izbere noč, kakor tudi za Matkov poslednji krik; za Tinino nosno telo težko in dolgo cesto, ozka dolina pa je odbojni prostor za ostre odmeve Matkove pesmi. Noč uvaja mračno snov, noč zaključuje novelo, v kateri je zmagala smrt. Smrt, bolečina in brezupno hrepenenje opravičujejo teman kompozicijski okvir. Igro psihike, časa in predmetnosti usklajuje Pregelj občutljivo in iznajdljivo. Zlasti ostro vidi človeka v prostoru in njegovih kretnjah.

Posebna značilnost kompozicije so ritmizirani elementi, ki se včasih obnavljajo prav refrensko. Taki sta zlasti Matkova pesem in Tinina groteskna vizija smrti, ki bridko zveni v njej kot »čudna popotna pesem«. Ustrezno Pregljeveemu celotnemu stilu, ki nagiba bolj k ostrinam kakor pa v mehko valovanje, so taka ritmična mesta bolj kriki kakor melodiozni vali, bolj težka sunkovitost kakor pa lahak in vznesen melodični tok. Tudi tedaj, kadar dela ritme s polisindetično in asindetično figuraliko. Tukaj se ekspresivni ritmični detajl nenadoma pretrga — »Le od leve, s hriba v zelenju, jo je vezalo: neprestano zvonjenje na Kostanjevici je kakor vpilo v njene onemogle sile, v njeno otopelo dušo: stopi hitreje, stopi hitreje, stopi hitreje! Potem se je glas zvonov nenadoma utrgal« — drugič izteče ritmični val v asindetični hiat: »Prestal, prestal, prestal...« Vselej pa ustrezajo ritmični stavki in sklopi osnovni psihološki krivulji dogajanja.

Življenje, kakor ga Pregelj pojmuje in opisuje, je stalna dramatična vzburkanost in napetost. Ta nazor, ki tako odločilno posega v njegovo kompozicijo, vodi njegov način pripovedovanja v celoti. Pregljeva pripoved ne teče gladko, enoglasno, ampak se zažene in zaustavi, pretrga in zopet pohiti naprej, je sunkovita, napeta, zasopla, dinamična. Človek v noveli ničesar ne napravi mirno. Tina na primer samo enkrat »vstane na cesto«, kar je že itak potencirani stilizem. Sicer pa se vrže kvišku, vstane burno, plane na pot in podobno. Njen človeški stil, izrazit dinamizem, najbolj nazorno prikazuje tale podoba: »Omahovala je in se lovila z rokami za daljnjim, ki je vstajalo pred njo iz ravni, sivo, strašeče.« Podoba tedaj, ki priča, kako dramatsko impulzivna je avtorjeva vizija junakinje, njenega duševnega reda.

Gibanju kot osnovni obliki življenja v tekstu ustrezajo tudi jezikovno stilna sredstva, po katerih umetniška resničnost živi. Najizrazitejši Pregljev jezikovno stilni material je glagol, za njim pa še prislov. V povezavi s prislovom in predlogom je glagol bogat stilotvorni element v Pregljevi prozi sploh. S stališča slovenske proze lahko govorimo celo o specifični Pregljevi glagolski rabi. Zelo rad zapisuje hipna dejanja, ki jih izražajo punktualni dovršniki ali vsaj začetno dovršni glagoli. V trenutku dovršena dejanja postavlja drugo ob drugega. Različnost dejanj v takem primeru skrajno kopiči in napenja lok dogajanja. Tako je npr. kratek odstavek, ki

slika drvečega jezdeca in Tino, ki se požene na pot za njim, pravcata eksplozija kratkih zaporednih dogodkov.

Idejni osnovi svojega življenjskega koncepta, stalni konfliktnosti, je našel Pregelj adekvatno izrazno sredstvo, ko se je odločil uprizoriti tudi droben dogodek, drobno dejanje ali odločitev v ekspresivnem odnosu subjekta in objekta. Tako se mu je ustvarila naslednja slikovita stavčna struktura:

glagol + predlog + predmet
je zaklical + v + cesto

Takih kombinacij in adverbialne epitetoneze je v Pregljevem pisateljstvu toliko, da ustvarjajo poseben, izviren stil v slovenski prozi. Nekaj primerov iz Matkove Tine:

je bila vstala na cesto

telo je gnala v bolesti hrepenenja za ubogim

je zaklical v cesto za seboj

je planila iz neradovoljnega spanca na novo pot

Z vrha Skalnice je padel zamolkli glas zvona nad globel

Prav tedaj pa je sunilo zamolklo sem gor od mesta in se razvezalo v določeno zvonjenje

Zavita v prah, sunkoma vzklikajoča in loveča sapo, je begala vse bliže v glas zvonov, v dan

je čutila slastno hladno klop

silneje je jeknila misel v njem

temno je bilo s cerkvenega stolpa, ostro je odgovarjala ura z Rabattovega dvorca

Ti primeri kažejo izrazito in specifično voljo po stilizaciji dejanja: prostorni, hitrostni, zvočni, po notranji intenzivnosti in podobno. Vselej poudarjajo način, kako se je dejanje izvršilo, kako se je nekaj zgodilo — tedaj napetostno razmerje med subjektom in objektom. Vsi primeri ekspresivno določajo in izražajo to razmerje. Človek je ostro vsajen v predmetnost, vse doživlja in dela ekspresivno. Seveda pa je Pregljev stavek pogostoma tudi tako napisan, da bi lahko stal v kateremkoli realističnem tekstu. V rabi obeh tipov stavka, realistično mirnega in ekspresionistično zviharjenega se razkriva Pregljev deloma realistični, pretežno pa baročno ekspresionistični odnos do življenja. Njegov idejni razkol se potemtakem jasno izraža tudi v strukturi stavka in celotnega stila.

Stil Matkove Tine pa kljub temu ni ravno lahko določljiv. Da ni samo realističen in kljub nekaterim naturalističnim snovnim motivom tudi ne naturalističen, je razvidno. Je ta novela napisana v stilu ekspresionistov? Objektivizem novele kot zvrsti je pri nas razbil že simbolizem. Od takrat naprej je novela doživljala subjektivizacijo vse do tridesetih let. Subjektiviziral jo je tudi ekspresionizem, ki je v osnovi lirski stil. Subjektivizacija izrazite epske zvrsti, kar novela je, pa še nikakor ne pomeni, da so načelni razločki med lirskim stilom in to zvrstjo odstranjeni. Matkova Tina obravnava objektivno snov, celo historično, kar je v popolni opreki z ekspresionizmom. Razen v primesi nazora ni v noveli nič avtorjevega, subjektivnega, lirskega. Po teh indicijah Matkova Tina torej ne bi mogla spadati v ekspresionizem. Kljub vsej objektivnosti pa se zdi, da kaže vrsto sorodnosti tudi s poetiko ekspresionistov. Kakor misli Carl Einstein leta 1916 (Fritz Martini, *Der Expressionismus. Deutsche Literatur im XX. Jh.*, 1953, 107), mora ekspresionistični pripovednik ljudi »tako močno videti, da postanejo drug drugemu usoda in da niso nič izven te usode. To pomeni, da morajo izhajati iz sebe in ostati v sebi, ne smejo pa postati zunaj

njih stoječe stvari ali ideje. Nič ne sme biti izven teh ljudi, zakaj vse, kar je zunanje, tekst slabi in vodi v obrobno. Ljudje se morajo močno ljubiti, sovražiti in absorbirati vse vmesne stvari.»

Če upoštevamo izredni telesni in duševni položaj Matkove Tine, ljubezen, v kateri se človek raztrga, dalje to, kako postanejo ljudje v burni zgodovinski situaciji drug drugemu smrtna usoda, in zlasti še, če imamo v mislih ves način, kako Pregelj o tem pripoveduje: nočno, največkrat baladično vzdušje, ki izvira iz dramatične igre človek in prostor, iz prelomov viharne zvočnosti v popolno tišino in obratno, vrsto grotesknih vizij in prizorov, vso sunkovitost in ekspresivnost verbalno-prepozicionalno-substantivnih zvez, z eno besedo, če imamo v mislih ves način pripovedovanja in upodobljenost življenjske resničnosti, upravičeno sklepamo, da ta resničnost in ta način v osnovnih dimenzijah nista toliko realistična, kolikor sta ekspresionistična. S pridržkom, ki zadeva Pregljev nedosledni odnos med življenjsko stvarnostjo in umetniško resničnostjo, lahko potemtakem štejemo Matkovo Tino za umetniško uspel tekst slovenskega ekspresionizma.

Jože Toporišč

FONETIKA, FONOLOGIJA IN PRAVOREČJE V SP 1962

Problematika tega sestavka raste iz naslednjih poglavij SP: iz Navodil za uporabo (str. 5—8), iz Govora in pisave (str. 13—27), iz O pogovornem jeziku (str. 27—28), iz Poudarka in Deljenja besed (str. 28—33) in seveda tudi iz drugih poglavij uvoda in iz slovarskega dela, kolikor pač zadevajo tematiko našega naslova.

Slovenski pravopis 1962, kot znano, ni le pravopis, temveč iz ne docela opravičljivih razlogov tudi pravorečje, slovar slovenskega sodobnega knjižnega jezika in vsaj rahlo še stilski svetovalec. Kakor pravi Navodilo za uporabo, sloni nova izdaja Slovenskega pravopisa na načelih njegovega predhodnika iz l. 1950, le da je na vseh zgoraj omenjenih področjih izčrpnjša. V uredniškem odboru so bili praktično vsi kakorkoli s sodobnim knjižnim jezikom ukvarjajoči se profesorski predstavniki sedaj že bolj starega kakor srednjega rodu: Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Lino Legiša, Janko Moder, Mirko Rupel, Anton Sovre, Matej Šmalc, Jakob Šolar in France Tomšič. Ker v SP ni nikjer rečeno, kakšen je delež katerega naštetih, tj. kateri izmed njih je odgovoren ali predvsem odgovoren npr. za pravorečna določila, kateri za pravopis, kateri spet za slovar in nasvete pri izbiri besed itd., bodo sledeče pripombe glede v okvir našega naslova spadajočih določil SP zadevale žal pač celotni uredniški odbor, čeprav je upravičeno domnevati, da vsi imenovani niso strokovnjaki prav na vseh področjih vednosti, ki jih SP 1962 prinaša slovenski javnosti in tudi splošnemu znanstvenemu svetu. Te vednosti želimo obravnavati tukaj glede na to, ali so jasne, medsebojno povezane in utemeljene, celotnost obravnavanega predmeta upoštevajoče in prav zaradi tega učinkovite in neprotislovne.

Novi pravopis je v svojih določilih obširnejši, kakor je bil stari, prav tako pa se od le-onega močno loči tudi po načinu obdelave zadevnega gradiva: stari pravopis je npr. v svojem uvodu — ker je bil pač pravopis — obravnaval najprej pravopisne zadeve, novi obravnava najprej fonetične in pravorečne; stari pravopis se je omeje-

val na najnujnejša pravorečna pravila, v novem se poleg teh nekako osamosvaja fonetika oz. fonetska spekulacija; stari pravopis je na priliko govoril samo o glasovih kot takih, novi upošteva tudi njihovo pomensko razlikovalno (tj. fonološko) funkcijo; stari pravopis se je opiral predvsem na pravorečne značilnosti Breznik-Ramovševega pravopisa (zanje je odgovarjal v prvi vrsti Ramovš sam s Škrabčevimi razpravami v zaledju), na Ruplovo Slovensko pravorečje (ki je samo tudi zraslo nekako iz Ramovša), komaj kaj na Bezlajev Oris slovenskega knjižnega izgovora — pravorečna in fonetična določila novega pravopisa pa bi lahko zrasla še iz upoštevanja zadevne literature, tj. iz vsega tistega, kar se je v zvezi s starim pravopisom in Slovensko slovnico 1956 o teh problemih pisalo: to so kritike, različni članki po slovenskih in drugojezičnih glasilih, celo cela knjiga o fonetiki slovenskega knjižnega jezika je vmes; posebno dragoceno bi utegnilo biti tudi raziskovalno delo v okviru uredniškega odbora samega. — Kaj in kako je dejansko storil SP 1962, nam pokaže sistematična obravnava posameznih problemskih območij, kakor so pravopis in pravorečje ter fonologija (I), razpravljanje o samoglasnikih (II), zvočnikih (III), nezvočnikih (IV), o naglasu (V), o prilagajanju tujih imen in izposojenk slovenskim fonetičnim razmeram (VI) ter še o tem in onem (VII).

I

Takoj uvodoma je treba pribiti dejstvo, ki bralca spremlja pri branju večine uvoda: iz besedila ni vedno jasno, ali je govora o črkah ali glasovih, ali so mišljeni fonemi ali njihove fonetične realizacije, saj tekst neopozorjeno prehaja od enih k drugim, včasih pa jih, kakor čudno se tudi sliši, medsebojno ne loči, razločuje. To dejstvo sem obširneje grajal že v članku v Scandoslavici in v zagrebški Filologiji (1959. oz. 1962.1.), toda očitno zaman. Tako imamo v potrditev pravkar rečenega (str. 17 uvoda) priliko brati tudi naslednje: »Glas *a* je izrazito nizek samoglasnik s sorazmerno največjim razmikom čeljusti (...); *á* ima med samoglasniki največji in najbolj odprt odzvočni prostor in traja najdlje; *ǎ* je izrazito kratek, nekoliko višji od *á* (...); *a* brez poudarka je manj izrazit, pa vendar razločen« itd. Povsod tu in še v dveh takih ugotovitvah gre za *glas a*. In kar na lepem sredi teh določil beremo: »V nekaterih besedah se nepoudarjeni *a* lahko izgovarja *a* ali *ǎ*« — Saj bi nam vendar moralo biti popolnoma jasno, da je glas *a* mogoče izgovarjati pač le kot *a*, kajti če ga izgovorimo kot *ǎ*, ne gre več za *a*, temveč za polglas.

To seveda ni edini in tudi ne najbolj »zanimiv« primer te vrste: »Nepoudarjeni *i* smemo spajati s samoglasnikom pred njim v dvoglasnik: [mora imeti] ali pa [mora imeti]« (str. 15 & 1 c). Prav bi bilo: namesto nepoudarjenega *i* za samoglasnikom (v besedi sami ali medbesedno v okviru istega fonetičnega sklopa) smemo izgovarjati tudi *ia*. In še: »*e* in *ò* ostaneta sicer v območju nizkih glasov, vendar ju glasovno okolje, zlasti *v* in *j*, priteguje v srednji pas: *iměj*, *jěj* — *nòv*, *kòl*« (str. 14). Kakor se iz primerov razločno vidi, ne gre za glasovna *v* in *j*, temveč za *u* in *i*.

Nerazločevanje glasov od črk, oz. težnja po njihovi identifikaciji sta krivi še za več nesrečnih rešitev pravopisnega uvoda. Tako imamo (na str. 13) trditev, da »po 25 črkah lahko razdelimo foneme« na skupino samoglasnikov, zvočnikov in soglasnikov. — Taka razdelitev je docela brez vrednosti, pa tudi prav škodljiva: pri samoglasnikih nam ne pove, katere samoglasniške foneme zaznamujejo črke *i* e a o, u, razen tega pa *i* in *u* zaznamujeta tudi zvočniško premeno, tj. glasova *u* in *i*. Na izbrani črkovni podlagi pri zvočnikih samih nadalje ni bilo mogoče zaznamovati

obeh fonemov, ki jih pišemo z *lj* in *nj* in ki naj bi bila po uvodovem zatrjevanju ohranjena tako v predsamoglasniškem položaju kakor v kakšnem drugem. In končno: črke, ki nam v fonetičnem zapisu označujejo zveneče oz. nezveneče soglasnike (tip *z* — *s*), nam v slovenščini v določenih položajih zaznamujejo tako zveneče kakor nezveneče soglasnike. Torej čemu razdelitev fonemov na podlagi pravopisnih znamenj?

In sploh pojem fonema! Najprej (str. 13) zvemo, da so to glasovi, malo nižje, da imamo poleg njih še »glasovne tančine«, katerih pisava ne zapisuje natanko, zato pa da pisava »mora ločiti glasove, ki spreminjajo pomen in ki jim pravimo fonemi«. — Kar je pri tej zmešnjavi posebno čudno, je dejstvo, da je uvodu SP samemu dobro znano, da slovenska pisava s pravopisnimi znamenji, tj. črkami ne more razločevati vseh fonemov, razen tega pa je treba poudariti, da fonemi niso tisti glasovi, »ki spreminjajo pomen« (čigav? svoj? kakor npr. kameleon barvo?), temveč tisti, ki lahko razlikujejo pomen besed ali njenih oblikoslovnih delov (morfemov).

Ta nepopolna fonologija se dokaj negativno odraža tudi v razpravljanju o zvočnikih, kjer npr. lahko beremo naslednje (str. 23): »Za zborni govor je *v* zvočnik z ustnično-zobno priporo kot soglasniško in z ujevskim odzvočnim prostorom (z zaokroženostjo ustnic) kot samoglasniško prvino.« Po tem stavku je torej *v* ustnično-zobni pripornik z zaokoroženostjo ustnic! — Kaj pa se skriva pravzaprav za temi zadregami? — Uvod hoče opisati fonem (*v*-*u*) tako, da v svojem fonetičnem opisu združuje značilnosti posameznih položajnih nadomestnih variant, a jih naprti ubogemu *v*-ju. V takih primerih fonologija išče skupne podlage fonetično natančno določenih variant (ta je v našem primeru podana z udeleženo ustničnega elementa pri realizaciji vseh variant fonema *v*, tj. pri *v*, *u* in nezvenečem *u*, nadalje s pripornostjo oz. nezapornostjo ter v položaju pred vsemi glasovi še z zvenečnostjo, le pred vzglasnim nezvenečim soglasnikom tudi z nezvenečnostjo), da tako dobi osnovo za razmejitve določenega fonema nasproti vsem drugim, posebej še nasproti tistim, ki imajo fonetično sorodne, bližnje realizacije. — Pa pustimo nadaljnje navajanje takih spodrsaljcev.

II

Pod preglednico slovenskih samoglasniških sestavov (str. 14) piše, da »nam kaže tri odzvočne prostore v shematični podobi, ki naj ponazarja govor in akustični vtis v našem jeziku«. V primeri s starim pravopisom je preglednica doživela močne spremembe. Posebno hitro je opaziti, da je par *é* — *ó* pomaknjen ostro proti izgovornemu polju *i*-ja in *ú*-ja, tako da srednji vodoravni prostor ustne votline artikulacijsko sploh ni izkoriščen. Po našem mnenju je tak prikaz izgovornih položajev slovenskih dolgih vokalov rahlo pretiran tudi z ozirom na par *e* — *o*. — Iz sistema kratkih naglašenih vokalov sta izginila ozka *o* in *e* pač zato, ker nista samostojna fonema. Iz istega razloga je verjetno izostal iz preglednice dolgega vokalizma tudi tisti še bolj zoženi *e*, ki ga po zatrjevanju uvoda nahajamo pred *r* in ki se, kakor piše na str. 16, »približa *i*«. V preglednici prav tako ni dolgega *i*-ja, ki se pred *r* »zniža skoraj na stopnjo *é*« (str. 15). Potemtakem se v levem oglu dolgo naglašene samoglasniškega sistema gnetejo kar štirje vokali: dolga *i* in *e* ter znižani *i* ter zvišani *e*, kar je malo verjetno, da bi bilo res. Tem glasovom bi bilo treba pridružiti (glede na str. 30) še en *e*, srednji, ki naj bi se govoril v tujkah tipa *abiturient*, in sicer v »stran-

skih sklonih». Po našem mnenju je uvažanje tega glasu, tega gosposkega *e*, v slovenski knjižni jezik nepotrebno, saj gre pri vsej stvari samo za to, da nekateri hočejo na ta način dokazati znanje tujih jezikov ter se tako distancirati od preprostega zemljana, ki za take primere uporablja pač enega izmed svojih *e*-jev.

Z do sedaj rečenim novosti preglednic še niso izčrpane. Samoglasniki se — če primerjamo sestav kratkih naglašanih s sestavom dolgih naglašanih ali pa sestav nenaglašanih s sestavom kratkih naglašanih vokalov — pomikajo vedno bolj v sredino artikulacijskega prostora. Pri tem se dogaja pravi čudež: medtem ko se v sistemu dolgih naglašanih vokalov *e* pred *r* zaradi pomikanja jezikovne ploskve navzgor in naprej tesno približa *i*-ju, *i* pa v istem položaju v obratni smeri *e*-ju, se v sestavu kratkih naglašanih vokalov *i*-ju in *û*-ju pri podobnem premikanju jezikovne ploskve ne zgodi nič, temveč ostaneta cela, t.j. *i* in *û* tudi še potem, ko se jezikovna ploskev nahaja že v artikulacijskem polju ózkega *e* in *o*. Človeku se zdi, kakor da je sveto-pisemska zgodba o mladeničih v goreči peči s tem nespodbitno dokazana, saj kakor tam ogenj ni mogel mladeničem do živega, je tu trud jezične ploskve zaman: reva se sicer vedno bolj niža in umika, toda medtem ko se v ustih pripadnikov drugih ljudstev v takih primerih začenjajo oglašati drugi samoglasniki (namreč *e*jevski in *o*jevski), zvenita iz slovenskih ust po pravopisovem uvodu *i* in *û* tudi še tedaj, ko se je jezična ploskev spustila celo že v srednji vodoravni pas ustne votline! (Za poslednje primerjaj nenaglašene samoglasnike.)

Taka fonetika je skrajno neresno izmišljanje, ki se spričo kopic knjig, ki so o zadevni problematiki dobro poučene, ne da z ničimer opravičiti, niti s poljudno znanstvenostjo in dostopnostjo širokemu bralnemu občinstvu ne. — Prav take vrste je razlaga k tem premikom. Če beremo (str. 14), da se »pri kratko poudarjenih samoglasnikih odzvočni prostor znatno zmanjša« in da imajo »nepoudarjeni samoglasniki še manjši odzvočni prostor« in če istočasno pogledamo na preglednico, nam postane takoj jasno: kar se pri tako postavljenih samoglasniških sestavih, kakor jih ima pravopisov uvod, resnično manjša, ni odzvočni (resonančni) prostor, temveč dejavni okoliš jezikovne ploskve, njeno polje manevriranja. Ker jezik v stanju mirovanja zavzema zelo podoben položaj, kot je značilen za izgovor polglas, je popolnoma jasno, da je njegov dejavni radij pri slovenskih dolgih naglašanih vokalih, kakor so zaznamovani v preglednici, večji kakor pri kratkih naglašanih in še bolj — nenaglašanih vokalih, saj se mora jezikovna ploskev dvigati neprimerno više in bolj naprej in nazaj. Odzvočni prostor, t.j. prazni prostor med jezikom, nebom in goltno steno (in včasih še nosna votlina), se pri tem ne manjša, temveč večja, torej ravno nasprotno, kakor meni uvod. Zmanjšal bi se le za nepoudarjena *e* in *o* ter za *a*, ko bi ti vokali v primeri s sestavoma naglašanih vokalov bili zares artikulacijsko višji.

In tu smo pri tretji veliki pomanjkljivosti uvodovega pojmovanja slovenskih knjižnih samoglasniških sestavov. Upravičeno se namreč lahko vprašamo: kdo pa govori (ne glede na njihov že obravnavani napačno vrisani položaj) taka nizka, široka *u* in *i* pri nas Slovencih v knjižnem jeziku? Ali nista ta dva glasova iluzija, škrabčeva rekonstrukcija za slovenščino 16. stoletja? Saj ni prav verjetno niti to, da so si ju upokorili naši gledališčniki, široko govoreče občinstvo pa ima zanju ali polglas ali pa — v knjižni govorici — navadna *i* in *u*, kakor ju govori v dolgih poudarjenih zlogih. Biti nam mora vendar jasno, da nima pomena izsiljevati in vsiljevati nekaj, kar nepreklicno pripada davni preteklosti. Pa tudi ko bi se Slovenci res hoteli naučiti izgovarjati ta široka glasova, ne bi bilo s tem prav nič pridobljeno: razlikovalne funkcije ne bi imela, zato je tudi s fonološkega stališča presneto vse-

eno, ali sta ozka ali široka. Prav isto velja tudi za nepoudarjena *i* in *u*. V svoji knjigi (zanimivo je, da v slovenski javnosti sploh ni bila obravnavana) sem prav zaradi teh razlogov postavil izgovor tudi ozkih *i*-jev in *u*-jev kot za knjižni jezik običajen in torej tudi dovoljen.

Tudi skoro srednja *e* in *o* v sistemu nenaglašanih vokalov sta za knjižni jezik hipotetična: osrednja slovenska dialekta, gorenjski in dolenski, si sama v tem nista edina, saj ima prvi v prednaglasnem položaju zanju ozka refleksa, za *o* pogosto celo *u*, v ponaglasnem položaju pa široka *e* in *o*, medtem ko ima dolnjsčina v obeh položajih vsaj načeloma široke reflekse. Bezljaj, mislim, sprejema prilagojeni gorenjski izgovor, sam sem se v svoji fonetiki odločil za dolnjskega, ker se mi zdi, da je tako pogostno v Ljubljani in ker je tako tudi enostavnejše. Čisto mogoče je tudi, da ostane to vprašanje začasno nerešeno, t.j. govori naj se na oba načina, dokler kateri ne prevlada, neprimerno pa je vsiljevati kot izenačenje nekak srednji glas, kakor je uvod nekritično povzel po SP 1950. Tudi kratki *a* bi pustil na isti artikula-cijski višini, kot jo ima dolgi *a*, in ga ne bi dvigal, kakor to dela uvod s kratkim naglasnim v nasprotju s preglednico na str. 17, oz. kakor preglednica dviga nena-glašenega. V naglasnem položaju se tak glas (Angleži ga zaznamujejo z narobe obrnjenim velikim V) vsaj v Ljubljani res še nekako govori, za nenaglašeni položaj pa sploh ni značilen.

Ustavimo se ob koncu našega razpravljanja o samoglasnikih še ob tako imeno-vanem zevu pravopisnega tipa *ii*, *ie*, *ia*, *io* in *iu*. Pravilo o izgovarjavi takih zvez se glasi: »Pri tujkah zeva pred samoglasnikom v pisavi ne zapiramo z *j* (izjeme so nekatere udomačene besede), čeprav zaradi mehkega nastavka samoglasnikov v izgovoru ni določne meje med samoglasnikoma; tako vezanje dela slušni vtis vmesnega *j*« (str. 15). — Tako. Zanimivost je tukaj že »zev pred samoglasnikom«, kakor da je možen tudi pred soglasnikom, pravzaprav med samoglasnikom in so-glasnikom, saj ni verjetno, da uvod misli na zvezo treh zaporednih vokalov (kar bi morda bil zev pred samoglasnikom). Iz formulacije tudi približno ni jasno, ali tak zev v izgovoru zapiramo z nebnim pripornikom *j* ali ne, saj »slušni vtis vmesnega *j*« po tej formulaciji ni nič drugega kot realizacija mehkega vokaličnega nastavka, ne pa realizacija nebnega pripornika samega, t.j. *j*. Ko bi bila uvodova ugotovitev resnična, bi morali imeti zaradi mehkega nastavka v slovenskem knjižnem jeziku ta »slušni vtis« *j*-ja tudi v vzglasju. Po tej logiki bi beseda *ud* spominjala na besedo *jud*, oče bi bil *joče* (z majhno razliko seveda), *uha* bi bila pa *juha*. — Uvodov »slušni vtis vmesnega *j*« ne drži. Najlepše nam samostojnost takega vmesnega *j* dokazuje roditelj množine imen tipa domačija: ko končnico *a* v tem sklonu zamenjamo s končnico ϕ , nam ostane samostalniška osnova domačij (2. skl. množ.), v kateri *j* prav gotovo ni rezultat posebnega »vezanja« dveh vokalov v zvezi s slovenskim mehkim vokaličnim nastavkom. — Če me vse ne vara, zvenijo prav tako tudi besede tipa *Mia*, *Maria*, in sicer tudi v gen. množine, ki bi ga bilo v skladu s sloven-skimi oblikoslovnimi navadami treba tvoriti prav tako kot domačijo, t.j. s končnico ϕ : če to pri *Mii* in *Marii* res storimo, dobimo spaki *Mi* in *Mari*, za kar v pravopisu nisem našel pravila, kako bi jih bilo treba izgovarjati. Ali kot *i* z mehkim nastavkom?

V zvezi s pravkar obravnavanimi problemi lahko uvodu zastavimo še eno vprašanje: v čem se loči izgovor pravopisne skupine *ije* v *hijena* od izgovora skupine *ie* v *higiena*? Ali je morda tudi v *hijeni j* tako rekoč le slušni vtis mehkega nastavka sledečega *e*? Ali pa tudi pravopisni zev v *higieni* vendarle zapiramo z *j* (oz. z *i*)? — Mislim, da normalen Slovenec pri teh in takih besedah ne čuti nobene razlike: v obeh

primerih izgovarja pravi *j* ali *i*, in prav bi bilo, ko bi ga tudi pisali in s tem *tercijalko*, kakor je v slovenski javnosti nekdo že zapisal, le nekako pobotali s socijalizmom. — Sam SP nam prinaša dokazno gradivo zoper to, kar v zvezi s pravopisnimi zvezami *ii*, *ia* itd. trdi uvod. Med primeri kakor *dieta*, *higiena*, *orient* itd. ima kot enakovredne navedene tudi *polietilen*, *dielektrik* in *trieder*. Vsaj v prvih dveh primerih imamo čisti zev, tretji pa se je na pol udomačil in se izgovarja tudi trijeder. — Če torej ločimo *polietilen* od *pietete* [*polietilen pieteta*, ki imata po uvodu pač oba mehak nastavek, potem razločevalni element ni nič drugega kako navadni *j*. Tak zev, torej brez »slušnega vtisa vmesnega *j*«, imamo tudi pri domačih sestavljenkah, saj npr. *priostriti* prav gotovo ne izgovarjamo z vmesnim *j* oz. z uvodovim »slušnim vtisom vmesnega *j*«. — Tako bi bil naravni zaključek tega našega razmišljanja: pravopisne zveze *i* + vokal je treba izgovarjati kot *ij* (*ii*) + vokal. izjema so le občuteno sestavljene besede tipa *polietilen* in *priostriti*. Tako bi jih tudi mirne duše lahko pisali, torej alijirati, dijeta, socijalizem, pijonir, trijumf. In seveda tudi Marija in Mija. Pravzaprav bi bilo edino tako pisanje izgovornim navadam primerno. — Brezniku, ki je o teh stvareh pisal l. 1914 v DiS (str. 123), je bilo jasno, da je pravopisni tip *socialen* ipd. mogoče izgovarjati le *socijalen* ali *socjalen*. Danes nam je oblika *socjalen* sprejemljiva le za pravopisni tip Marijan, milijon, amonijak, kar vse podpira moderna vokalna redukcija in bližina podobnih pripon.

Za zaključek bi kazalo pristaviti še nekaj besed k opisu tvorbe vokalov. Ali v slovenščini ne bi mogli najti izraza za široko razprte nezaokrožene ustnice? Ali ne bi bilo za *é* bolje reči, da ga izgovarjamo s široko razprtimi ustnicami, in ne kot sedaj, »z nezaokroženimi ustnicami« (str. 16). Tako bi ločili razasti, razprti in zaokroženi ustnični razmak, čemur bi po potrebi lahko dodajali prilastke vzdolžne razpotegnenosti pri *a* e *i*, pri *o* in *u* pa bi govorili še o vzbočenosti. — Drug tak problem je v zvezi z glasovno osnovo (str. 14), s čimer so mišljene tiste akustične značilnosti posameznih glasov, npr. samoglasnikov, ki so — grobo rečeno — posledica takšnega ali drugačnega položaja in oblike jezika, mehkega neba in ustnic ob istočasnem prehodu zračnega toka iz pljuč navzven. Odmiki od takih tipskih položajev, vendar le taki, ki ne segajo preko določene meje, kjer se začne področje sosednjega vokala, imajo za posledico akustične variacije identičnih glasov, spreminjajo jim barvo. Spreminjevalna možnost (tj. variabilnost barve) določenega glasu je podana z glasovnim sistemom vsakterega jezika. Če se v bližini kakega fonema nahaja še kak drug fonem, je manjša, večja pa, če je sosednji fonem bolj oddaljen. Med njima načeloma mora biti ohranjena tako imenovana varnostna meja, ki varuje fonološka nasprotja. Kakor hitro imata dva sosednja, npr. prednjenebna vokala fonematično vrednost, moramo pri njiju govoriti o različnih glasovnih osnovah. Zato npr. ni prav, če se za slovenska *é* in *ê* trdi (str. 16): »V slovenščini sta se za zborni govor izoblikovala dva dolga poudarjena *e*: ozki *é* in široki *ê*; sicer imata oba isto glasovno osnovo, vendar sta različna po izgovoru in slušnem vtisku«. — V čem je tu blizkost glasovne osnove? Saj je *é* bližji *i*-ju kakor *ê*-ju, o čemer nas bo prepričal, če nihče drug, kak Anglež ali Nemec, ki naš ozki *e* zelo pogosto slišita kot svoj široki *i*. — Zaradi pravkar rečenega o *e*-ju je tudi stavek »Odzvočni prostor za *o* je podobno obsežen kakor za *e*« neprimeren, saj suponira en sam *o*, s širokimi spreminjevalnimi (barvnimi) možnostmi, ko je vendar jasno, da imamo Slovenci namesto njega dva *o*-ja, širokega in ozkega, oz. kakor hoče novi pravopis (str. 18, 6a), poleg njiju še enega, bolj nevtralnega, o čemer pa je, podobno kot o *e* tipa abiturienta, mogoče razpravljati.

(Dalje prihodnjič)

NORDIJSKO-SLOVENSKE LEKSIČNE PARALELE*

Ko sem se pred nekaj leti začela učiti slovensko, me je presenetilo sorazmerno precejšnje število izrazov, ki so me po svoji zvočni podobnosti in po svojem pomenu spominjali na besede iz mojega materinega jezika, iz švedščine. Ker v historičnem razdobju že vsaj poldrugo tisočletje ni moglo biti direktnih stikov med jeziki na jugu in na severu Evrope, me je razumljivo zanimalo, kdaj in po kakšni poti so nordijski jeziki mogli vplivati na slovenščino. Z veseljem sem se lotila naloge, da zberem in pretresem problematiko najbolj značilnih leksičnih podobnosti.

Na prvi pogled lahko ugotovimo, da v slovenščini ni nobene besede, ki bi bila naravnost in brez posredovanja sprejeta iz skandinavskih jezikov. Gotovo velja to za vse novejše kulturne in strokovne termine, ki jih najdemo v današnji knjižni slovenščini. Vendar ni vedno mogoče zanesljivo ugotoviti posrednika, celo pri tako mladih besedah, kakor so npr. *saga*, *fjord* ali *gejzir*, ki jih zasledimo v slovenskih tekstih šele v dvajsetem stoletju. Po podatkih slovarskega gradiva SAZU je med prvimi rabil besedo *saga* »staronordijska zgodba« Josip Vidmar v prevodu Spektorskega, Zgodovina socialne filozofije, torej v prevodu iz ruščine. Beseda *fjord* pa se pojavi v Levstikovem prevodu P. Lotijevega Islandskega ribiča, torej iz francoščine. Besedo *gejzir* iz islandskega *geysir* najdemo pri Hinterlechnerju v Slovanu 1909. Toda kasneje je Glonar v prevodu Prusovih Emancipirank skušal pod poljskim vplivom uveljaviti obliko *gejzer*, ki jo je poljščina sprejela iz švedščine, kjer se glasi *gejser*. Seveda so to kulturne besede, sprejete v vse evropske jezike, enako kakor *sky* »smuč«, kjer je slovenščina edini južnejši jezik s starejšo domačo besedo. Po svojem poreklu so vse te besede germanske. *Saga* je sorodno z nemškim *sagen*, *fjord* z nem. *fahren* in z latinskim *portus* (Vries, Altnord. etym. Wb. 1961), *geysir* pa iz glagola *geysa* »razburkati« (Johannesson, Isl. etym. Wb. 1956).

Pri kulturnih besedah, ki se pojavijo v slovenščini že pol stoletja prej, v drugi polovici devetnajstega stoletja, pa prihajajo največkrat v poštev za posredovanje drugi slovanski jeziki, deloma pa tudi nemščina. Besedo *knuta* »bič« so si Slovenci najprej izposodili iz ruščine. Prvič je izpričana pri Cigaletu kot masculinum *knut*, kakor jo najdemo v ruščini že od XIII. stoletja dalje. Izposojena je iz staronordijskega *knutr*, staro švedsko *knuter*. Toda nemščina si je to besedo izposodila od Rusov kot femininum *die Knute* in nemška oblika je kasneje narekovala spremembo spola tudi v slovenščini.

Fran Erjavec je v svojih prirodoslovnih spisih uvedel v slovenščino vrsto nordijskih nazivov za severno favno. Mednje spada *leming* »vrsta miši«. Izhodišče je dansko *lemming* (Falk-Torp, Dän.-norv. etym. Wb. 1960), v slovenščino je bilo sprejeto morda preko nemške oblike *der Lemming*, ki mu konkurira po ruskem imenu *pestruška* skovani domači izraz *postrušnik*. Slovenski pravopis 1962 pozna samo *severni postrušnik* in zavrže *leminga*, ki se je že uveljavil v zoološki terminologiji.**

* Po seminarski nalogi L. Petrič-Holmquistove priredil za tisk F. Bezljaj.

** Kako nevarno in neodgovorno je spreminjati ustaljeno terminologijo, nam priča nedavni prevod norveškega teksta J. Falkbergereta V znamenju kladiva I, 1962, str. 381, kjer je uporabljena beseda *postrušnik* za neznano vrsto severnih ptic. Tako ne bo slovenščina nikoli prišla do jasne in vsem razumljive strokovne terminologije.

Prav tako se je uveljavilo pri nas tudi *narval* »vrsta kita«. Erjavec navaja še sinonime *potval*, *kašelot* in *glavač*, ki pa se razen zadnjega niso obnesli. Izhodišče je nordijsko (švedsko, norveško, dansko) *narval* z nejasno etimologijo. Drugi del besede je gotovo nordijski *val* »kit«. Posrednik na poti do slovenščine je moglo biti tako rusko *narval* kakor nemško *Narwall*, vendar je znano, da se je Erjavec oziral predvsem na slovanske terminologije. Preko ruščine je sprejel besede kakor *tjulenj* (iz laponskega *tull'a*), *mamut* (verjetno jakutska beseda), *rosomah* (morda z vogulščine), vendar se je, kakor kaže *mamut* poleg ruskega *mamont*, *mamot*, ali *mrož*, rus. *morž* (iz laponskega *moršša*), oziral tudi na češko terminologijo.

Od slovanskih jezikov se je samo ruščina že zgodaj vključila v severno evropsko kulturno področje in začela sprejemati izraze baltskega bazena. Med temi so posebno zanimiva nekatera imena rib, npr. *trska* »polenovka«. Kakor slovenska beseda je tudi srbohrvaško *trëska* iz ruskega *trëská*. Čeprav se ta riba imenuje švedsko in dansko *torsk*, islandsko *thorskr* (sorodno temu je nemško *Dorsch*), je vendar tudi laponsko *torske* in finsko *turska*. Skrajno težko se je pri tej besedi odločiti za katerokoli mnenje o poreklu, starosti in poti iz jezika v jezik. Nekateri novejši raziskovalci slutijo v njej paleoevropski relik. Za rusko obliko je težko najti normalno glasoslovno pot, ki bi potrjevala domnevo, da je zares izposojena iz nordijsčine. Isto velja tudi za *sled* »slanik«. Rusko *sel'db*, *sel'ëdka* ne odgovarja popolnoma regularno švedskemu *sill*, starejše *sild*. Poleg tega najdemo tudi litavsko *silki*, lotiško *silke* in celo finsko *silakka*. Češko *sled'* in poljsko *śledź* bi kazalo na praslovansko **sel'db*. Srbohrvaškemu *sleđ* in slovenskemu *sled* je kumovala češka oblika imena. Sicer pa tudi ta beseda nima jasne etimologije ter verjetno ni v nobeni zvezi s *sol*, *slan*, kakor so včasih domnevali.

Ime za morsko ribo *skat* »Raja battis« pa si je mogel Erjavec izposoditi samo iz ruskega *skat*. To pa ni iz latinskega *squatius*, kakor je mislil še Miklošič v Etym. Wb. 298, ampak iz švedskega *skata*, norv. *skata*, *skat* (Thörnquist, Stud. 81). Čeprav primerjajo vsi etimološki slovarji te nordijske besede s homonimi *skate* »sraka« in dalje s samo šved. *skate* »drevesna krošnja« in naj bi bilo staro latinsko *squatius* popolnoma drugačnega porekla (glej Walde-Hofmann, Lat. etym. Wb.), opozarja v zadnjem času K. Treimer, Ethnogenese der Slaven, 38, pri teh imenih na srednjeirsko *scatan* »slanik« in na spodnjenemško *Sche(i)den* »slanik«. Pri imenih rib se odpirajo jezikoslovcem vedno novi, izredno težavni problemi.

Manj zanimive so besede tipa *pud* »utež«, ki je v slovenščini in v srbohrvaščini ruska izposojenka. Izhodišče je staro nordijsko **pund* iz latinskega *pondo* (Kiparsky, 157). V ruščini je to stara izposojenka, izpričana že v novgorodskih kronikah. Pri nas se uporablja ponajveč samo v prevodih iz ruščine.

S stališča slovenščine so vse to samo mlade izposojenke, pri katerih je nordijsko poreklo samo slučajno. Pri ustvarjanju knjižnega izraza so se Slovenci ves čas zatekali v prvi vrsti h kulturno razvitejšim slovanskim jezikom in to že zelo zgodaj. Za ime velikega morskega sesalca kita so prvi protestantski avtorji rabili latinsko izposojenko *balena*, *belena* (iz lat. *balaena*, *ballaena*). Toda že pri Megiserju 1592 najdemo rusko ali cerkvenoslovansko izposojenko *kita* (f.). Rusko *kit* je iz grškega *ketos*, slovenska izposojenka je skoraj dvesto petdeset let starejša kakor češka. Za cervus alces uporabljajo starejši slovenski avtorji latinsko izposojenko *alcen*, Erjavec pa je uvedel *los* po rus. *losь*, češ. *los*. Za cervus dama pa je Erjavec uvedel naziv *damjak*, češ. *daněk*, *danělik*, pol. *daniel*, toda *damjek* »Gemse« je

izpričano že pri Gutsmanu v XVIII. stoletju. Kje jo je našel Gutsman, je uganka. Latinsko *damus* ali *dama* »gazela« je iz libijsčine (Wartburg, Franz. etym. Wb. III, 11); italijansko *daino*, franc. *daim*, *daine* in nemško *Damhirsch*, *Dambock* izvajajo po navadi iz tega, medtem ko se zdi angleško *dol*, anglosaško *da*, šv. *dovhjort* nekaj drugega. Le malo je verjetno, da bi bila slovenska beseda domača.

Vendar nastajanje slovenske prirodoslovne terminologije ne spada v okvir moje naloge. Navedeno gradivo priča dovolj zgovorno, na kakšen način so se uveljavili nordijski izrazi. Po enaki poti so zašla v slovenščino tudi osebna imena tipa *Olga*, preko rus. *Olga* iz staronordijskega *Helga*, ali *Igor*, preko rus. *Igor*, starorus. tudi *Ingvarr* iz nord. *Ingvarr*.

Nordijskih izposojenk pa niti v ruščini ni veliko. Clara Thörnquist, ki jim je leta 1948 posvetila posebno monografijo »Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen«, jih z gotovostjo priznava okoli trideset. Vse so po večini dokaj stare in segajo v obdobje Varjagov. Tudi v švedščini so redke izposojenke iz ruščine; celo v primerih, kakor je npr. švedsko *körsnär* »krznar«, pot ni bila direktna, ampak je treba enako kakor pri nemškem *Kürschner* izhajati že iz stare germanske izposojenke stvn. *kursinna* »kožuh«, srvn. *kürsenoere* iz praslovanskega **kъrъzъno*. Sodeč po glasoslovju, se je moralo to zgoditi že pred devetim stoletjem. Isto velja tudi za šved. *torg*, staro šved. *torgh*, norv. *torg*, dansko *torv* »trg«, kar skoraj gotovo ni izposojeno šele iz ruskega *torg*, ampak enako kakor finsko *turku*, litavsko *turgus*, letsko *tīrgus* »trg« morda iz praslovanskega **tъrgъ* ali pa morda celo iz še starejšega skupnega vira. Ilirsko *Tergeste* in *Tergitius* »negotiator« kaže pri enakem pomenu drugačen vokalizem, tako tudi albansko *tregë* »trg«. Čeh B. Hrozný (Nejstarší dějiny přední Asie, 87) je opozoril s sirijskim *taggára* »trgovec« in starim asirsko babilonskim *tamgaru* »trgovec«, da je to prastara kulturna beseda, ki se je verjetno po več poteh razširila iz Azije v Evropo.

S temi primeri pa že prehajamo na področje pragermansko-praslovanskih kulturnih stikov, ki so pustili v obeh jezikovnih skupinah opazne sledove. Že dlje kot sto let je ta problematika intenzivno obravnavana v jezikoslovju, toda še vedno se pojavljajo nova mnenja in zadnja monografija te vrste, V. Kiparsky, *Die gemein-slawischen Lehnwörter aus dem Germanischen* iz leta 1934, je danes že v mnogih ozirih zastarela. Če si izberemo za primer samo slovensko *nuta* »čreda govedi« poleg *nutnjak* »bik«, ki je izpričana tudi cerkvenoslovansko, staro in novo rusko, lužiško in polabsko, je seveda na dlani primerjava s staroislandskim *naut* »govedo«, stvn. *noz* »animal, jumentum«, iz pragermanskega **nauta*, kar bi glasoslovno seveda moglo biti izhodišče slovanskih oblik. Polabsko nazalno obliko akuz. sg. *no^oto^a* so smatrali za mlado. Pri nas je že Krek v prvem letniku Kresa, str. 117, opozoril na priimek *Notar*, sedaj po vojni pa je Milko Kos v *Primorskih urbarjih I*, str. 50, spravil v evidenco tudi latinizirano slovensko obliko iz leta 1375: *pascunt nodam, noda pecundum*. Kljub cerkvenoslovanskemu *nuta* je tudi oblika z nazalom *mo^ota* že praslovanska dubleta. Oštir, *Drei vor-slavisches-etruskische Vogelnamen*, RZDHV VIII, 98, je k tej, tudi v lit. *naudà* »imetjek«, »korist« in lot. *nauda* »denar«, pritegnil lot. *ma^ota* »imetje (iz **namta*) in proglasil obe dubleti za paleoevropski kulturni relik. Naknadna slovenska najdba podpira njegovo domnevo vsaj tako daleč, da je treba poleg germansko-baltoslovanske osnove **naut*— računati z dubleto **namt*—.

To je seveda samo en primer, kako se problemi zapletajo. O že tolikokrat obravnavani besedi *vitez*, ki je splošno slovanska, izpričana že v cerkvenoslov. obliki *vite^odzъ*, vemo pravzaprav vedno manj. Tudi romunsko *viteaz* »junak« kaže na slovansko izposojenko, medtem ko je staro prusko *viting* »nižji plemič« vendarle

nekoliko sporno. Že zaradi razširjenosti te osnove pri Slovanih je dvomljivo nordijsko poreklo. Starejši raziskovalci so mislili na staro nordijsko *vikingr*, ki niti sámo ni še dovolj etimološko pojasnjeno (Rudnicki, *Slavia occ.* V—VI, 434). Pri Adamu iz Bremena je izpričana tudi oblika *vithingos*. Kiparsky je mislil na staro frizijsko *vitsing* s palataliziranim k', toda v nemških listinah iz XII.—XIV. stol. se pojavljajo tudi oblike *withasis* »in equis servientes« poleg *Witsezen* »rustici«, medtem ko je pomen nordijske besede »pirata«. Tudi drugi poskus primerjave s staro nordijskim *hvitingr* »blonder Mann, Vornehmer« ni vzdržal kritike. Od Brücknerja dalje poskušajo to besedo izvajati tudi iz slovanščine, iz neke rekonstruirane osnove **vit* »korist, imetje«. K temu sponirajo praslovansko *vitěньсь*, kar je šele kasneje dalo *vite^{ndz}* (Slavia XXII 254 d.). Vasmer, REW I 206, zavrača tudi te možnosti. Noben etimološki slovar pa niti ne navaja Oštrjevega mnenja (Etnolog II 62 in Arhiv za arb. star. I 115) o paleoevropskem poreklu besede. Tudi za besedo *kladenec*, *kladez*, ki so jo v slovenščino uvajali iz srbohrvaščine in cerkvene slovanščine, staro *klade^{ndz}*, so mnenja deljena. Otrebski (Slavia occ. XIX 57) in Machek poskušata najti zanj slovensko razlago z enakim razvojem sufiksa kakor pri *vite^{ndz}*. Ker je beseda vzhodno- in južnoslovanska, seveda ne pride v poštev za razlago švedsko *källa* »studeneč«. Za izhodišče slovanske besede so postavljali rekonstruirano gotsko **kalding* k izpričanemu *kalds* »mrzel«. Staro nordijsko *kelda* pa je izpričano in k temu še finska izposojenka *kaltio* »studeneč«. Švedska krajevna imena *Källinge*, *Käldinge* pa so ohranila tvorbo, ki jo je treba sponirati za izhodišče slovanski.

Svoj čas so primerjali nekateri avtorji tudi slovensko *srajca*, cerkv. slov. *sraka* »vestis« in *sraky* »tunica«, ohranjeno samo še v slovenščini in ruščini, s švedskim *särk* s prvotnim pomenom »svila«. Stari Švedi so tudi obale Kaspiškega morja imenovali *Serkland*. Beseda je razširjena po vsej Evropi, litavsko *šarkas*, latinsko *serica*, *sarica*, albansko *šarkë* itd. Steinhauser (Slavistična revija III, 284 sl.) je skušal vse to izvajati iz arabskega *šarq* »vzhod«, berbersko *serkr*, vendar je še najbolj zadovoljivo raziskal etimologijo in pot te kulturne besede Schuppisser v svoji disertaciji »Die Benennungen der Seide im Slavischen«, 1953, kjer navaja kot zadnje izhodišče mongolsko *chirgek* »surova svila«, medtem ko je rusko *šelk*, nordijsko *silki* še najbolj verjetno iz kitajščine.

Prastara kulturna beseda je tudi slovensko in splošno slovansko *izba*, *jezba*, *ispa*, *jspa*, *hajzba* (zadnje z Murskega polja), praslovansko verjetno **jьstьba*. Po eni verziji naj bi bilo to izposojeno iz germanskega *stuba* »soba«, staronordijsko *stofa*, *stufa* »kopalnica«, švedsko *stuga* »kmečka hiša«. Pragermansko **stubum* pa naj bi bilo sprejeto iz romanskega *extufa* »Ausdünsten«, ital. *stufa*, franc. *étuve* »kopalnica«. Zraven spada tudi litavsko *stubà*, finsko *tufa* in madžarsko *szoba*, kar se nadaljuje tudi v turškem *soba* ter je ponovno prešlo še enkrat v južnoslovanske jezike. Po mnenju drugih so tako germanske kakor slovanske besede neodvisno sprejete iz romanščine (Machek, Slavia XXI, 275). Po Oštrju, Etnolog II, 60, je tudi to prastara, predindoevropska kulturna ostalina.

Takšnih besed se nabira vedno več. Prakulturni relikti utegnejo biti tudi slovansko *jeseter* (v slovenščino sprejeto verjetno iz češčine), rus. *osětr*, stvn. *sturio*, staro nordijsko *styrja*, švedsko *stör*. Tudi slovansko *karp*, *krap*, ima paralele v germanščini, nem. *Krapfen* iz tega ital. *carpa* itd., vendar se zdi, da je švedsko *karp* izposojeno iz srednje visoke nemščine. Sumljivo je tudi ime gobe slov. *smrček*, *cmrček*, praslovansko **smъrъžь* poleg nem. *Morchel*, pragermansko **morhila*, **morhala*, švedsko *morkla*, *murkla* »*Morchella esculenta*«. Enako slov. *mrkev*, praslovansko **mъrky* in pragermansko **morhon*, nem. *Möhre*. Tudi iz češčine prevzeto

slov. *opica*, nem. *Affe*, staronordijsko *api*, pragermansko **apan* in prakeltsko **abranas* se zdi takšna prastara kulturna beseda ali dediščina starejših jezikovnih plasti. Vendar je takšnega gradiva posebno pri rastlinskih in živalskih imenih toliko, da ga ni mogoče v celoti zajeti pri razpravljanju o slovensko-nordijskih leksičnih paralelah.

Težko je povedati kaj novega tudi o takšnih germansko-slovanskih podobnostih, kakor je npr. slov. *mleko*, švedsko *mjölke*, nem. *Milch* iz pragermanskega **meluk*—. Podobno je tvorjeno tudi staro irsko *melg*, *mlicht* in celo toharsko *malke*. Iz indoevropskega korena **melg*— je domače slovansko *molsti*, *mlezivo*. *Mleko* je morda res izposojeno iz pragermanščine, vendar iz takšne etimologije ni mogoče delati daljnosežnih kulturnozgodovinskih zaključkov, kakor jih je svoj čas Peisker. Tudi slovansko *tvarogъ* »sir iz kislega mleka« nima nič skupnega s staronord. *thvara* »žvrklja«, kot je mislil Torp, niti ni to izposojeno iz turkotatarskega *turak* »sir«, kakor je po Miklošiču povzel Peisker in zgradil na tem celo prakulturno teorijo. Beseda je slovanska, narejena iz *tvoriti*, *tvar* kakor latinsko *formaticum* iz *forma*. Iz istega korena kakor tvoriti je tudi grš. *tyrós* »sir« in staro perzijsko *tuiri*— »kislo mleko«.

Nedvomno pa je germanskega porekla slov. in splošno slovansko *hiša*, *hiža*, *his*, *hiz*, *hisek*, prim. staro germansko *huso*, staronordijsko *hus*. Enako slovensko *hlebec*, slovansko *chlěbъ* iz gotskega **hlaifs*, staro nord. *hleifr* »kruh«. Sporno pa je *hlev*, ker je gotsko **hlaiw* »grob, votlina« pomensko preveč oddaljeno, staronord. **hlé* »zavetje«, švedsko *lya* »brlog« iz **hlewja* pa glasoslovno ne ustreza.

Mnogo besed, ki so jih včasih razlagali kot germanske izposojenke, pa je samo prasorodnih in vidimo v njih skupno indoevropsko dediščino. To velja za splošno slovansko *gluma*, *glumiti* (v slovenščini je besedo rabil že Trubar in ni srbohrvaška izposojenka), kar so primerjali s staroislandskim *glaumr* »lärrende Munterheit«. Tudi slov. *spod* »Eimer«, srbohrvaško *spud*, rus. *spud*, češ. *spond*, ni pomensko isto kakor staronordijsko **spann*, švedsko *spann*, dansko *spand*. Sorodno je tudi lit. *spangis* in latinsko *spanda*. Takšne, na prvi pogled presenetljive prasorodne podobnosti so tudi slov. *stolp*, švedsko *stolpe*, staronordijsko **stolpi* »steber«, dalje slov. *del* in šved. *del* (to iz germanskega *daili*), slov. *breg* in šved. *berg*, slov. *gos* in šved. *gås*, morda tudi slov. *mrk* in šved. *mörk*, ako to zadnje ni onomatopoiija, česar zaradi pomanjkanja literature nisem mogla ugotoviti.

Praslovansko **gon's* kaže poleg litavskega *žansis* kentumski, ne pričakovani satemski refleks, vendar je problematično, da bi bila slovanska beseda izposojena iz germanščine. Pradomovina gosi je severna Evropa, njeno indoevropsko ime pa se je razširilo kot kulturna beseda celo do kitajščine.

Nekatere nordijsko-slovenske zveze pa so samo slučajne. Naj omenim slov. istrsko dial. *draga* »vrsta mreže za ribolov«, za kar je že Štekelj ugotovil, da je izposojeno iz istrsko romanskega *draga* »leva di ferro«, ital. *draga* »Schlammräumer«. To nima nič skupnega z rus. *doroga* »kleine Angelschnur«, izposojeno iz staro nord. *dorg*, šved. *dörj*. Sorodno pa je kljub različnim pomenom slov. dial. *bota* »čvelj, golenica«, kar je zašlo v slovanske jezike iz francoskega *botte* ali iz srednjeveško latinskega *botta* »čvelj«. Poreklo besede je germansko **butt*— »stumpf, staronord. **butr*, norveško *but* in švedsko dial. *buta*.

S tem seveda še ni izčrpano celotno gradivo paralel, ki bi jih bilo mogoče pritegniti k obravnavanju. Vendar sem se izogibala onomatopoj in zahodnoevropskih tujk, ki so zašle v oba jezika. To je manj zanimivo gradivo, ki ne pove nič bistveno novega niti o prakulturnih stikih prednikov obeh narodov niti o nastajanju slovenskega knjižnega jezika.

Ocene, poročila, zapiski

V SPOMIN MAXU VASMERJU

Dne 30. novembra 1962 je umrl v Berlinu profesor Max Vasmer, brez dvoma najpomembnejši nemški slavist, obenem pa eden izmed tistih redkih izbrancev, katerih imena naštevamo v stroki med prvimi. Po rodu je bil baltiški Nemec, rojen v Petrogradu, in svojo pot akademskega učitelja je začel na univerzi v Saratovu. Med rusko revolucijo se je umaknil najprej v Dorpat, kmalu nato pa v Leipzig. Od leta 1926 dalje pa je bil z dvema kratkotrajnima prekinitvama, v New Yorku in v Stockholmu, do svojega odhoda v pokoj profesor na berlinski univerzi.

Svoje življenje je posvetil raziskovanju slovanskega izraznega fonda, leksike in onomastike. Bogato praktično znanje jezikov, ki si ga je pridobil že v rani mladosti in ga je kasneje med študijem venomer dopolnjeval, mu je omogočilo, da se je razvil v najbolj temeljitega poznavalca jezikovnih razmer in lingvistične paleontologije ruskega prostora z vsem pripadajočim obširnim zaledjem od grščine in iranščine do turkotatarskih, uraloaltajskih, ugrofinskih, baltskih in germanskih jezikovnih plasti, ki so odigrale svojo vlogo pri formiranju vzhodnoevropskega bazena. Združeval je v sebi nemško temeljitost in slovansko širino. Ostal bo še dolgo nepogrešljiv učitelj vsem, ki jih mikajo težavni in zapleteni problemi bazenske lingvistike in lingvistične stratigrafije. V slavistiki samo pri Miklošiču in Vasmerju lahko sledimo celotnemu ustvarjalnemu procesu, kako se iz opreznega, hiperkričnega in natančnega dela pri reševanju drobnih problemov, preko poglobljanja metod in temeljnih pogledov, rojevajo velike, neovržne sinteze. Med deli, s katerimi je postal slaven, bi omenil njegove monografije o slovanski kolonizaciji južnega dela Balkana, naprej »Greko-slavjanskije etjudy« (1909) in nato še »Die Slaven in Griechenland« (1941). Temu je treba dodati še knjigo o obratnem procesu, o vplivanju Grkov na balkanske Slované »Die griechischen Lehnwörter im Serbo-kroatischen« (1944). S problemom kolonizacije ruskega prostora pa se ukvarjajo monografije »Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven, Die Iranier in Südrussland« (1923), ki ji sledi »Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas. I. Die Ostgränze der baltischen Stämme. II. Die ehemalige Ausbreitung der Westfinnen in den heutigen slavischen Ländern. III. Merja und Tscheremissen« (1932–1936), nato pa še celotna sinteza »Die alten Bevölkerungsverhältnisse Russlands« (1941).

Od prвих začetkov svojega znanstvenega delovanja pa je ves čas sistematično zbiral in pripravljajl gradivo za ruski etimološki slovar. Čeprav mu je med bombnim napadom na Berlin zgorelo vse gradivo do zadnjega listka, je vendarle še našel v sebi dovolj moči, da je v pičlem desetletju ponovno zbral vsaj najvažnejše gradivo in uresničil tudi ta načrt. Njegov »Russisches etymologisches Wörterbuch« (1953–1958) v treh knjigah na 2100 straneh je do sedaj največje in najbolj popolno delo te vrste pri Slovanih. Res se mu včasih pozna naglica in pogrešamo v njem marsikaj, na kar bi Vasmer v normalnih delovnih razmerah bolj tehtno odgovoril. Kljub temu je nepogrešljiv.

Smrt ga je dohitela v sedeminsedemdesetem letu starosti, ko je bil kot profesor že nekaj let v pokoju, ne pa še kot ustvarjalen delavec. Pred dobrim letom je začel izhajati njegov »Wörterbuch der russischen Gewässernamen«, ki naj bi tudi obsegal tri debele knjige, nedavno pa je izšel v njegovi redakciji tudi prvi zvezek najobsežnejšega dela »Russisches geographisches Namenbuch«, kritične izdaje toponimičnega gradiva, zamišljene v najmanj sto zvezkih. Upati smemo, da bodo njegovi najbližji učenci in sodelavci nadaljevali ta obsežni načrt.

Bolj mimogrede se je včasih dotaknil tudi slovenskih problemov. Posegel je v diskusijo o imenu Kranj, Kranjsko (Acta et comm. univ. Dorpat. B I, ur. 3, 8) in o Kosezih (Zbornik Miletiču, 1933, 164). Mnogo dragocenih slovenističnih in za slovenistiko važnih prispevkov pa najdemo v časopisu »Zeitschrift für slavische Philologie«, ki ga je on ustanovil leta 1923 in urejal do zadnjega. Tudi kot urednik knjiž-

nih serij »Veröffentlichungen des slavischen Instituts Berlin«, po vojni pa še »Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte«, je pomemben ne samo za splošno slavistiko, ampak tudi za slovenistiko.

Med Slovenci je imel veliko osebnih prijateljev in v kritičnem času po koncu vojne sta tudi naša univerza in akademija pomagali z izdatnimi knjižnimi darili obnoviti njegovo delavnico.

France Bezlag

NEKAJ NOVIH KNJIG O SLOVSTVU NOB

VI

NOB v celoti, vključujoč tudi kulturno in slovstveno dogajanje, je v naši publicistiki in znanosti, da izključimo leposlovje, izzval naravnost povodenj člankov, listkov, spominov, razprav, kritik, poročil itn. V knjigi Franceta Škerla pod naslovom Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev, 1945–1959, ki jo je izdal in založil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, 1962, pravi dr. Metod Mikuš v spremni besedi: »o nobenem našem zgodovinskem razdobju se še ni napisalo toliko kot prav o NOB« (V.). V resnici šteje Škerlova bibliografija (odslej ŠB) 6461 bibliografskih enot. Precejšen del govori o slovstvu. ŠB ima znanstven namen. Škerl o svojem gledanju na vprašanja bibliografije NOB razpravlja v predgovoru in utemeljuje svoje vidike. Ni tu mesto, da bi na široko govorili o teh vidikih, pogledali pa bomo, koliko knjiga utegne pomagati našemu slavističnemu razpravljanju.

ŠB prekaša po svoji popolnosti in širini Slovensko bibliografijo (NUK). Čeprav skuša biti pomagalo predvsem za zgodovinsko raziskovanje NOB, priteza tudi kulturno dogajanje, slovstveno snovanje, gledališče, slikarstvo itn. Temeljna zahteva za prevzem katkega članka v ŠB je bila »njegova dokumentarna vrednost za proučevanje zgodovine NOB« (avtor, X). Tako mi je razumljivo, da ne najdem v ŠB tega in onega, kar bi po mojem mnenju sodilo v tako bibliografijo. Kultura je bila z NOB tako neposredno zlita, da je najširše upoštevanje njenega deleža ali njenega uveljavljanja v teh letih neizogibno nujno. Širše upoštevanje kulturnega področja bi v ŠB pomenilo samo obogatitev, dasi seveda obenem obtežitev dosedanjega gradiva, od urednika pa razširitev dela in njegovih dosedanjih vidikov. Mislim, da ne bi bilo prav, uveljaviti tudi na slavističnem področju vidik, ki si ga zastavlja avtor, namreč da morajo biti v članku »natančno določeni prostor, čas in konkretne osebe« (VII). Zdi se mi, da moramo tu biti širši. Tudi osebna razmišljanja ali esejistična razglabljanja o slovstvenih pojavih in kulturnih prizadevanjih v NOB morejo bistveno dopolnjevati našo podobo, ki jo imamo o NOB. Zdaj ŠB prinaša mnogo reči, ki so zgolj drobci, samo nebstveno ponavljanje že drugje bolje in temeljiteje obravnavane teme, le premlevanje malenkostnega podatka. Primerjaj na primer, kaj vse in koliko je pisano o Rogu, o tehnikah, zlasti ljubljanskih, o potovanju v Jajce, o posameznih razvojnih stopnjah osvobodilnega boja v celoti ali v posameznih slovenskih pokrajinah in podobno. Številka skoraj šest tisoč in pol bibliografskih enot je visoka, vendar je vrednost prispevkov o zgodovini NOB zelo različna. Ne bi bilo napačno, ko bi bil Škerl tu širje odprl vrata tudi gradivu, ki se mu zdi mogoče premalo dokumentarno, pa zadeva naše slovstvo. Tistemu, ki se bo nadrobno ukvarjal s slovstvom NOB, naj velja opozorilo, da ne vsebujejo vsega bibliografskega gradiva ne ŠB ne Slovenske bibliografije, pa ne zato, ker nobena bibliografija po svojem bistvu nekako ne more biti popolna, ampak zato, ker se ljudje, ki nabirajo in odbirajo gradivo, razhajajo po svojih vidikih. Vsekakor pomeni ŠB bistveno bibliografsko pomoč tudi naši slavistiki, ne bo pa odveč, da Škerl sami ali kdo drug ob prvi priložnosti dopolni sedanjo bibliografijo, po načelu, da je bolje preveč kakor premalo, še z novim gradivom o slovstvu in kulturi v NOB.

Naj zapišem nekaj opomb, ki naj ne pomenijo dopolnjevanja, ampak le opozarjajo na vrzeli in opustitve, verjetno izhajajoče iz drugačnih pogledov na odbiranje bibliografskega gradiva, čeprav se ne morem ubraniti vtisa, kakor sem že zapisal, o precejevanju politične in vojaške dejavnosti.

ŠB pozna Černejevo, Husovo, Čampo, Široka, ki so med slovenskimi kulturnimi delavci bili žrtve vojne, ne pozna pa Košalka, Kozarja, Grahorja, Sifererja. O Pirnatu in Smrekarju imamo monografiji (1960, 1957), ki ju ne navaja. Upoštevana ni Menašejeva knjiga Mesesnelovega izbranega dela Umetnost in kritika, 1953, kjer imamo opis njego-

vega življenja in dela med okupacijo, v bibliografiji o njegovem življenju pa več član-
kov, ki bi spadali v ŠB (in po kateri bi J. P. avtor lahko razrešil). Če navaja Cesarjev
članek o Flandru v JiS 1957/58, bi mogel vsekakor navesti tudi Koširjev članek en letnik
prej, na katerega Cesar navezuje. Iz proletarskega pisatelja Moškriča sta v ŠB nastala
dva: Moškrič in Mojškerc, ločena tudi v Registru. Menim, da po svoje osvetljujejo žu-
pančiča nenavedeni članki, kakor Mikužev Anton Pesnik — Oton Župančič (S. Por., 23. I.
1948), Hudalesov Ž-eva pesem v partizanskem Užicu (Mrb. Vestnik 28. I. 1948), Budalov
Primorje in OB v Ž-evi besedi (Razgledi 1948) ipd. Če je navedena Udovičeva bibli-
ografija partizanskega tiska iz Slovenskega zbornika, bi spadalo v knjigo tudi Kranjčev
Gradivo za bibliografijo slovenskega osvobodilnega tiska, ki mu je napisal nekaj uvoda
D. Moravec (1945). Avtor je zgrešil vodnik za razstavo slovenskega šolstva, 1948, ki
vsebuje poleg opisa partizanskega šolstva tudi nekaj slik in grafikov. V SBL je do 1959,
do kamor sega ŠB, opisan že tudi N. Pirnat. Pri Kozakovi Leseni žlici ni zapisana
polemika med njim in J. Vidmarjem v Novem svetu, bistveno pomembna za vprašanje
dokumentarnosti memoarske proze. Neenotno je Škerlovo ravnanje s ponatisi. Ponekod
ponatise iz partizanskih let opremi z opombo, drugod ne. (Prim. zapis pri 5290 in
5291, da sta članka vzeta iz partizanske knjige IX. Eno leto IX. korpusa, pri 6185,
ki je iz iste knjige, pa to ni zapisano.) Pri listku o Robu (4809) in Smrekarju (5162)
prvi natis ni zapisan, pri 2851 pa je. Zakaj je zaznamovan odlomek Potrčeve črtice
Podoba Slavke Klavore (4173), niso pa vnesene objave celote? Mogoče zato, ker je
dokumentaren samo odlomek? Že, toda dokumentarni odlomek je tudi del celote v vseh
objavah. Ne morem se strinjati z načinom zapiska na primer o Moravčevi izdaji
Kajuha: bibliografija bi morala informirati, da vsebuje izdaja obširne opombe, ki po-
sredujejo vpogled v Kajuhovo pesniško delavnico. Vsebinski zapiski, ki jih je avtor
dodal večini bibliografskih enot, so koristni, želel bi si jih še več in tu in tam določ-
nejše. Kljub avtorjevemu prizadevanju je še vedno ostalo dokaj psevdonimov in avtor-
skih kratic nerazrešenih, vrednost prispevka pa je lahko bistveno drugačna, če vemo
za njegovega avtorja. Tu je treba iskati dalje. Če za kratiko — er beremo Winkler,
članek o ustanovnem obnem zboru (in ne zborovanju) sindikata profesorjev in učite-
ljev v Črnolju leta 1944 dobi vse drugo težo. Če v črkah H. U. beremo Hugo Uhlič,
zraste tehtnost piščevih izjav o zadnjih urah Henrika Smrekarja. Ipd. Ne strinjam se
s Škerlovim načinom, ki je menda bibliografsko pravilo, da navaja članke vedno pod
resničnim avtorjevim imenom. Če iščeš Filipa Kalana, v ŠB ne najdeš ne kazavke
ne imena: vnesen je kot: /Kumbatovič-/Filip Kalan. (V Registru ga seveda ni ne tako
ne tako.) Podobno je z Borom, ki ga najdeš pod: Pavšič Vladimír-Matej Bor, v Registru
pa pod: Bor Matej (= Pavšič Vladimír) oziroma pod: Pavšič Vladimír gl. Bor Matej.
Potreben bi bil register psevdonimov posebej.

Veliko vrednost ima Škerlov stvarni Register. Slavist najde pod imeni in pojmi
zapisano bogato gradivo (npr. gledališče, glasbeno ustvarjanje, kulturniki, literarno
ustvarjanje v NOB itn., imena posameznih ustvarjalcev ipd.).

Ciklostilirana knjiga Seznam gradiva za proslave, ki jo je s kolektivom kranjske
študijske knjižnice sestavil Stanko Bunc, ima praktičen namen: ob pripravljanju pri-
reditev naj pomaga, »kaj naj izberemo in kje naj dobimo gradivo, da bo spored po
vsebini in obliki dosegel svoj namen« (I). Gradiva je kljub izbiranju tudi tu zelo veliko,
skoraj 250 strani. Razporejeno je po dnevih letnih proslav (npr. Prešeren, Cankar; za
ustanovitev OF, prvi maj, dan vstaje, dan borca in ustanovitev KP je gradiva, ki bi
šlo pod naslov našega obravnavanja, največ). Zapiski opozarjajo na snov za predavanja
in članke, za deklamiranje in recitiranje ter na odrske in pesemske tekste. Seveda
Seznam noče biti popolna bibliografija gradiva o slovstvu NOB, prinaša pa razne-
romna velikko opozoril na pomembnejše, laže dosegljivo in uporabno gradivo. Ureditev
je jasna in strokovno zanesljiva. Knjiga ustreza svojemu namenu, sega pa tudi v širša
področja, kot je sam NOB.

Viktor Smolej

SMILJAN ROZMAN, MESTO

Mladi pisatelj Smiljan Rozman si je že s svojimi prvimi proznimi deli utrdil ime
izrazitega stilista in odkritosrčnega, skoraj neizprosne opazovalca in kritika majhnih
človeških usod, ki se rojevajo v obdobju tik pred drugo svetovno vojno in po njej.
V zbirki devetih novel z naslovom »Mesto« se zvrstijo z dokažljivo naglico pred nami

desetine in desetine človeških likov, ki zbežijo mimo bralca označeni s skupimi, a v bistvo segajočimi potezami. Te zadostujejo, da pred nami zaživi svet vsakdanjih trenutkov, vsakdanjih horizontov malega človeka. Pisatelj se ne utegne ustavljati ob posameznih usodah. Njegov junak je kolektiv. Zato vedno izbira takšen prostor in tako okolje, kjer je kolektiv najdostopnejši in najbolj izrazit. V zbirki »Mesto« so to ljudje, ki živijo v starem delu mesta ob reki in se srečujejo v gostilni (Reka), različni ljudje, vojaki in otroci na nedeljskih izletih (Park, gostilna, gozd), skupina ljudi v napetem pričakovanju bombnega napada (Zaklonišče), gruča dečkov, ki se igrajo obešanje (Vešala), ljudje in njihovo različno reagiranje na spremembe, ki nastajajo v vojnem času (Barake), malomeščanska ustaljenost in monotonost, ki se ne da motiti in razgibati (Kavarna). Prizorišča, kjer pisatelj v širokem obsegu lahko zajame dogajanje v večji skupini ljudi, so v tej zbirki še pokopališče (Pokopališče), zakotni »hotel« sumljive vrednosti s sumljivimi ljudmi (Hotel v senci ljubelega boga) in velika stanovanjska hiša s satjem raznolikih človeških usod, razdeljenih v nadstropja in sobice (Stanovanjski blok).

Pisatelj Rozman oblikuje kolektiv vedno v gibanju. Postavlja ga v čas kakršnihkoli sprememb zunaj njega, naj bo to vojna, prihod tujca ali zidanje novega bloka. Ljudi v kolektivu oblikuje kot posameznike, ki pa so nerazdružno povezani v večjo enoto, v skupino. Gibanje teh likov se kaže v premikanju obrazov in rok, v vsakdanjih gibih, ki se vedno ponavljajo. Ne raziskuje miselnih in čustvenih operacij v posameznih ljudeh. Le malenkostne opombe, ki jih navrže mimogrede, dajo slutiti notranje dogajanje v njih, k čemur pripomore tudi opis vzdušja, ki ga pri Rozmanu zanimivo dopolnjujejo prvine zvočne in svetlobne narave.

Slikovitost in izredno dinamiko svojega proznega teksta dosega Rozman s pomočjo kratkih, ostro zasekanih in sintaktično preprostih stavkov, katerih vsak je v sebi zaključena podoba; velikokrat je zato tak stavek nepovezan z onimi, ki mu sledijo, ker nosi v sebi celotno podobo enega samega zornega kota.

Čustva svojih junakov skriva v enostavnih, včasih skoraj banalno izraženih mislih. Skriva jih v opisu bežnega razpoloženja, ki ga karakterizirajo posamezni predmeti. Predmeti ob tem izrednem razpoloženju dobijo specifično obliko in drugačne dimenzije. Rozmanov svet komaj kdaj seže preko enkratnega pogleda navzven. Omejuje se na premikanje človeških figuric, otrok, žena, delavcev, vojakov, na njihove gibe in na spreminjanje svetlobe in zvokov v naravi, s čimer nas prepričljivo in nevsiljivo vodi v zahtevnejše sfere duševnosti svojih ljudi. Ob tem velja pripomniti, da za Rozmanovo pisateljstvo ni brez pomena dejstvo, da se pisatelj ukvarja tudi z glasbo in s slikanjem. Zato je razumljivo, da je njegovo doživljanje sveta odločilno povezano z zvočnimi in svetlobnimi oziroma barvnimi vtisi. Ti velikokrat prežarijo njegov sicer stvarni in namerno preprosti stil s tonom čustvenosti in celo rahle lirčnosti, ki je sicer v samem razpredanju zgodb v »Mestu« neznatna. Elementi, ki jih pisatelj oblikuje kot slikar oziroma kot glasbenik, močno delujejo na dinamiko tekstov in na »štimmung« celotne pripovedi.

Najdinamičnejša podoba v zbirki je kolektiv v »Zaklonišču«. Strah pred smrtjo je postal ljudem vsakdanje čustvo, ki ga ne kažejo več. Vendar kljub temu v njih neprestano ždi in jih preganja. Zato uživajo ob strahu, ki ga očitno kaže tujec, ko se slučajno pojavi v zaklonišču. Navidezna brezbriznost stanovalcev in njihova naivno preprosta zloba so znak stiske, ki je na koncu novele našla izraz v pisateljevem navidezno brezbriznem in hladnokrvnem naštevanju ubitih pri bombardiranju.

Bolečino uničenega otroštva je Rozman izpovedal v najpretesljivejši noveli celotne zbirke, v »Vešalih«. Tu so junaki otroci. Njihovo otroštvo je vojna, pobijanje, mučenje. Njihova vsakdanjost je vojna. Kljub svoji otroški krutosti nezavedno občutijo tragiko dogajanja, vendar je vojna zanje le igra odraslih, ki jo kaže posnemati. Samotni otroci, prepuščeni svoji okrutni fantaziji in želji po posnemanju odraslih, v igri obesijo psa. Liki fantičev so stvarni, prežeti z železno logiko otroškega dožemanja in z odmevi misli in besed, ki jih izgovarjajo odrasli in se v otroških možganih po svoje spremenijo in dobijo grotesken prizvok. V tej noveli je Rozmanova obtožba nasilja nad človekom močnejša kot v ostalih novelah, morda zaradi tega, ker uspe ob otroških likih tragicizem tega dejstva stopnjevati do viška in izrabiti čustveno nianso svojega pisanja do popolnosti.

Vsakdanjost in kolektiv. To sta dva bregova, ki ju Rozman povezuje in jima daje vsebino s tenkočutnim opazovanjem življenja malih ljudi. Vsakdanjost zbujajo v ljudeh majhne in velike slabosti, zbujajo pohlep in egoizem, naivnost in preprostost pa brez-

brižnost, saj smo pri Rozmanovih ljudeh komaj kdaj priča odkritemu odporu. Zavest njegovih junakov redkokdaj pride v skušnjava, da spozna napake vsakdanjosti in dogajanja okrog sebe in začuti v sebi hotenje po kritičnem presojanju tega. Nihče se ne protivi vsakdanjosti. Komaj kdaj se upro — morda takrat, kadar je njihova vsakdanjost motena, pretrgana, kadar se nekaj zgodi (Kavarna). Vse je preprosto in vsakdanje, vse se uravnava po neklih skupnih zakonih, ki se poigravajo z malim človekom. Predajajo se majhnim slabostim, ki včasih po naključju postanejo tragične. Vendar Rozman ne dovoli tragiki, da se razbohoti in pokaže v vsej veličini. Z grenkim mirom in s skeptičnimi zaključki končuje poglavja teh usod, brez očitnega posmeha, brez solza, le s skopimi ugotovitvami, ki spominjajo na stil v časopisnih poročilih.

V svojih novelah poskuša ujeti ritem življenja, ki usmerja anonimno večino preprostih ljudi. Ti se ne ukvarjajo veliko z življenjskimi pretresi ali pa jih hitro pozabijo. So srečni in nesrečni, dobri in slabi, predvsem pa so sužnji vsakdanjih dolžnosti in so občutljivi za majhne krivice, o velikih pa ne premišljujejo. Smiljan Rozman je realist. Čeprav mu ne uspe zgraditi sintetične podobe življenja in čeprav ne poskuša odgovarjati na dokončni zakaj, čeprav se izogiba vsakršni čustvenosti in liriki, vsakršni preočitni prizadetosti ob problemih, o katerih piše, je njegova proza prisrčno razgibana in polna bogatih, drobnih mojstrskih likov, ki so živi in enkratni; ne nepozabni ali veličastni, ampak skromno človeški in resnični.

Helga Glušič

FRANCE BEZLAJ, SLOVENSKA VODNA IMENA

Slovenska vodna imena prof. dr. Franceta Bezlaja so izšla v dveh delih (I. del od A—L, 368 str., 1956, in II. del od M—Ž, 358 str., 1961) pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

V uvodu (str. 5—17) govori avtor o pomenu in namenu študija hidronimije in onomastike nasploh, o metodi dela ter o težavah, na katere je naletel pri svojem delu. Navedena je še najvažnejša literatura (str. 19—31) in kratice (str. 33—34). Vodna imena obravnava avtor zaradi preglednosti po abecednem redu.

Onomastika je v svetu mnogo bolj razvita kot pri nas, saj izhajajo številne revije, študije in monografije. Pri Slovanih je najbolj razširjena na Poljskem, kjer ima že staro tradicijo; pomembni središči pa sta tudi Sofija in Praga.

Imenoslovje je tudi pri Slovencih zelo priljubljen predmet, saj se ukvarjamo z imenoslovnimi problemi brez večjega zastoja že od preporoda. Naša onomastična bibliografija je dokaj bogata in jo po obsegu lahko primerjamo z drugimi slovanskimi. Žal pa je bilo to delo v glavnem diletantsko in amatersko. Vendar tudi tega dela ne smemo podcenjevati, saj so nam amaterji, med katerimi so bili tudi plodni delavci kot Tuma in Badjura, zbrali mnogo gradiva. Marsikak imenoslovni problem so rešili jezikoslovci že v preteklem stoletju. Pripomniti je treba, da je tudi za zbiranje imenskega gradiva potrebna lingvistična izobrazba. Tako se je na primer pokazalo, da je Lijak pravzaprav Lijag, gen. Lijaga, in ni slovenskega porekla (prim. SVI, I 342). Za celotno slavistiko so zlasti pomembna Miklošičeva sintetična dela o slovanski imenski tvornosti. Miklošič je bil tako fenomenalna osebnost, da je dal slovanski onomastiki znanstvene osnove, hkrati pa dosegel tako strokovno raven, da je po izidu njegovih del za nekaj desetletij prenehalo zanimanje za probleme slovenskega imenoslovja, ker so znanstveniki menili, da je že vse opravljeno. Onomastiki so odslej posvečali pozornost študiju imenskega substrata in fonetičnih substitucij. Bogata je literatura o germansko-slovanskih onomastičnih problemih, s katerimi so se ukvarjali tako domači delavci kot germanisti. Nekoč slabši so rezultati romansko-slovanskih raziskavanj. Slavistika se zopet vrača k slovanski imenski tvornosti. Potrebni so lingvistično verni zapisi imen, historično gradivo, določiti bo treba areale posameznih tipov imen in njih frekvenco ter razmerje apelativov in toponimičnih baz. Le-te bo treba pritegniti v etimološke slovarje (avtor jih upošteva pri sestavljanju slovenskega etimološkega slovarja). Študij imen je nujno potreben za rekonstrukcijo praslovanskega besednega zaklada. Končni cilj onomastike pa naj bi bil zgodovina kolonizacije.

Imena so jezikovno gradivo, ki ima specifične lastnosti. So mnogo bolj obstojna kot apelativi. Več nam seveda povedo krajevna in vodna imena, ki so mnogo bolj konservativna, medtem ko se osebna imena prenašajo iz kraja v kraj in hitro spre-

minjajo. Vodna imena pričajo celo o najstarejši zgodovini naselitve in kažejo na prebivalce, ki so jih poimenovali. Prvotno so se ljudje naseljevali ob rekah kot glavnih komunikacijah. Človek je reke poimenoval neposredno in konkretno po njihovih lastnostih, na primer Biala, Duga (Rospond, Sl. occ. SO 12), Bela, Bistrica (Bezljaj, SVI). V imenih velikih rek so ostanki najstarejših naselitvenih plasti, ki segajo ponekod v Evropi celo v predindoevropsko dobo. V nekaterih lahko zasledimo tudi delež kasnejših migracij. Zlasti na Balkanu je veliko substratnih imen. V Sloveniji, ki je zanimiva že po svojem geografskem položaju (stikališče treh največjih evropskih jezikovnih skupin: slovanske, germanske, romanske), narašča predсловanski substrat v smeri od vzhoda proti zahodu. Zlasti v zahodni Sloveniji naletimo na zanimive onomastične probleme. Zato so vodna imena še posebej zanimiva za jezikoslovno paleontologijo.

Studij hidronimije priteguje posebno pozornost znanstvenikov. Tako je na primer Müllenhoff na podlagi vodnih imen določil stare keltske meje na ozemlju Nemčije (prim. Hirt, Sprachwissenschaft und Geschichte, Indogermanica, Halle/Saale 1940). Hans Krahe pa je v delu Sprache und Vorzeit, Heidelberg 1954, posvetil celo poglavje staroevropski hidronimiji.

S Slovenskimi vodnimi imeni smo tudi Slovenci dobili pomembno delo s področja onomastike, kajti hidronimija je nekakšen prerez skozi celotno onomastiko.

Geografsko je v delu zajeto celotno slovansko etnično ozemlje. Imen je na tisoče. Avtor jih je eksцерpiral po specialkah in zemljevidih, uporabljal je hidrografske zbirke in rokopise ledinskih imen pri Slovenski matici, skratka, delo je dopolnjeval iz vseh dostopnih virov. Dobival je tudi dopolnila s terena (M. Mikuž in T. Logar). Včasih mu je bilo težko lokalizirati manjše reke, vendar jih je pritegnil v obravnavo, če so bile jezikovno zanimive. Popravil je zapise starejših zbiralcev, kolikor je pač mogel. Zal mu ni bilo mogoče navesti dialektičnih zapisov ob vsakem imenu, ker bi tako delo na terenu zahtevalo veliko časa, rezultatov pa bistveno ne bi spremenilo.

Za zgodovinsko dokumentacijo je uporabil predvsem starejše viře, ker urbarji in katastri po večini še niso tiskani, delo po arhivih pa bi bilo prezamudno. Starejši viri navajajo večinoma le krajevna in ledinska imena, medtem ko imena voda zasledimo v glavnem le pri opisih meja posameznih posestev in deloma pri ribolovnih pravicah. Avtor meni, da se bo dalo še marsikaj razložiti, ko bodo raziskani mlajši viri. Seveda historični zapisi še ne pomenijo vsega. Včasih zadostuje za razlago en sam zapis, večkrat pa mnogo zapisov nič ne pove, ker se je redukcija izvršila že tako zgodaj.

Avtor je vselej pritegnil tudi primerjalno slovansko onomastiko; gradiva s tega področja je že precej.

Delovno metodo je našel v Dickenmannovih Studien zur Hydronymie des Savesystems. Kakor Dickenmannu so tudi Bezljaju vsa imena med seboj enakovredna. Pri etimologijah je avtor zelo previden. O problemu je vedno zbral mnenja vseh pomembnejših avtorjev. Težave je imel zlasti s strokovno literaturo, ki mu je bila težko dostopna. Pri predсловanskih imenih se je moral večkrat omejiti na golo referiranje o strokovnih mnenjih. Pri kasno izpričanih imenih je večkrat tudi z vsemi slavističnimi in slovenističnimi pripomočki težko ugotoviti, če so imena predсловanska, težave pa so tudi s sufiksi (Savinja, Dravinja, Bregana). Ob pisanju Slovenskih vodnih imen je avtor dodobra spoznal, da so za vsako monografijo nujno potrebna pripravljajna dela, ki pa jih Slovenci nimamo, zato je moral opraviti vse sam in je bilo s tem delo otežkočeno.

Analiza vodnih imen kaže, da so izpeljana iz posebnih hidronimičnih baz, na primer Bela, Bistrica, Potok (domačini zelo pogosto imenujejo vodni tok samo Potok, šele okoličani ga podrobneje imensko diferencirajo: Beli, Črni, Globoki... Goveji, Jarčji... Primskovski, Dolenski, Morski... Potok), Reka, Strmec, Struga, Voda itd. Nadalje so vodna imena izvedena iz antroponimov, na primer Abramov studenec, Andrejevca, Magdalenski potok, Malečnik, Radomlja. Ali pa so krajevna, ledinska in posestniška imena prenesena na vodna, na primer Ravniki, Graloka, Črnetov potok ipd. Med imeni je tudi precej predсловanskih baz. Tako imajo predсловanska imena vse večje reke: Drava, Nadiža, Sava, Soča, pogosta pa so tudi pri manjših potokih: Batava, Jarbena, Mevlja, Savrca.

Bezljaj je posvetil pozornost tudi slovanskim imenskim bazam, ki doslej še niso bile registrirane, ali pa so dosedanja mnenja v strokovni literaturi potrebovala korekture. Pomembnost teh imen je različna, nekatera med njimi so bila po svojem arealu zanimiva za slovansko stratigrafijo v ožjem pomenu besede (Ardra, Črča, Velunja).

Skratka, avtor je pritegnil v obravnavo vse, kar bi mu pomagalo zasledovati proces slovanske kolonizacije na našem ozemlju. Tako kažejo zanesljivo izpričana predсловanska imena, da so Slovenci ob naselitvi naleteli skoraj povsod na staroselce. Rečni

imeni Savrca in Sotla, ki se izlivata v Mirno, kažeta na to, da so se staroselci umaknili v gorate predele in se le počasi prilagajali prišlecem. Iz analize imen se da sklepati, da slovensko etnično ozemlje ob naselitvi Slovencev ni bilo jezikovno enotno; v ravninah je bilo v glavnem romanizirano (več plasti romanizacije), vendar niti Kelti niti Romani niso bili preveč pomemben imenotvorni element. Upoštevati je treba plast predromanskih besed (prim. F. Bezla: J. Hubschmid, Alpenwörter, Pyrenäenwörter, SR VIII, 132–138). Še manj vemo o drugih prebivalcih. Ne vemo, do kod so segala ilirska plemena. Le za obmejne reke Kolpo, Dragonjo, Krko in Rižano imamo ilirske paralele na Balkanu. Večkrat je težko določiti germanski in romanski adstrat. Težave so z osamljenimi imeni, na primer Medija, Metava, Miškorka.

Na mnogo zanimivih problemov je naletel avtor tudi pri slovanskem gradivu, ki je najboljše. Arhaičnost slovenskega besednega zaklada je pomagala razjasniti marsikatero vprašanje, pomembno za vso slavistiko. Na podlagi analize vodnih imen se da sklepati, da je bila kolonizacija slovenskega ozemlja do 13. stoletja v glavnem zaključena. V tisti čas segajo tudi najbolj izrazite dialektične poteze, na primer gorenjski *e* in koroški *ia* kot refleksa za *ê*. Primer: Pišenca SVI, II 91. Avtor izvaja ime iz *Pēsčēnica, kar je dalo v kor. Pjašna. Gorenjci so prevzeli ime kot Pišenca, torej so koroški refleks *ia* substituirali z *i*, ker so imeli za *ê* širok refleks, podobno Nemci Piskowitz. Z dialektično analizo je avtor zavrnil prejšnje razlage: Badjurovo iz *(Ko)-pišnica, Meyer-Lübkejevo iz alpskonemškega piš in Kozierowskega, ki primerja hrv. hidronim 1173 Pissenca... s polj. hidronimom Pyszna.

Slovenska vodna imena so pomemben doprinos za sintetično obravnavo slovenskega imenskega fonda. V delu so zbrana imena rek, potokov, jezer, tolmunov in studencev. V razlago je avtor pritegnil veliko število krajevnih in ledinskih imen. Povsod, kjer je bilo mogoče, navaja etimologije. V gradivu so zgodovinski zapisi, kolikor so pomembni za lingvistično razlago. Slovenske paralele so avtorju pomagale razvozlati marsikatero vprašanje. Ob vsakem problemu je navedena tudi najvažnejša strokovna literatura.

Avtorjev stil je jednat, pri pisanju se omejuje samo na bistveno, kar je še posebno v prid preglednosti dela.

Delo ni zanimivo samo za jezikoslovce, ampak je širšega pomena, saj postaja onomastika vedno važnejši vir ne samo jezikovne, temveč tudi kulturne in socialne zgodovine ter predzgodovine.

Milena Hajšek

NOVOSTI V MAKEDONSKI LEKSIKOGRAFIJI

Najmlajši slovanski knjižni jezik se doma in v svetu čedalje bolj uveljavlja. Od meseca maja 1945, ko je komisija za jezik in pravopis izročila svoje predloge prvi federalni vladi Makedonije, še nista minili dve desetletji in vendar je v tem času makedonščina živila ne samo v šoli in administraciji, ampak tudi v pomembni in obsejni književnosti, katere dela so neredko našla pot preko meja njenega jezikovnega teritorija. Uveljavljanje makedonščine kot knjižnega jezika pa narekuje po drugi strani skrb za njeno kultiviranje in so bili v resnici tudi v tem pogledu doseženi lepi uspehi. Poleg že precej izdelanega pravopisa razpolaga makedonski knjižni jezik s srednješolskimi gramatikami in z znanstveno gramatiko B. Koneskega, nedavno pa je izšel prvi del solidnega slovarja¹), ki je zares »odraz doslej dosežene znatne stopnje stabilizacije slovarskega fonda makedonskega knjižnega jezika«. V tem pogledu imata zlasti pomembno vlogo inštitut za makedonski jezik in katedra za makedonski jezik na univerzi v Skopju.

Makedonski jezik pa je postal tudi predmet proučevanja tujih znanstvenikov. Na prvem mestu je treba omeniti profesorja harvardske univerze H. Lunta²), čigar gramatika zavzema vidno mesto v zgodovini oblikovanja in razvijanja makedonskega knjižnega jezika. Dalje je treba omeniti makedonsko-ruski slovar D. Tolovskega in V. M. Illič-Svetičeve, ki naj bi izšel leta 1962 v redakciji N. J. Tolstoja in pri moskovski

1. Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkovanja, I. Sostavači: Todor Dimitrovski, Blagoja Korubin, Trajko Stamatovski. Redaktor: Blaže Koneski. Izd. Institut za makedonski jazik. Skopje, 1961, p. XII + 510.

2. Horac G. Lunt: A Grammar of the Macedonian Literary Language. Skopje, 1952, p. XV + 287.

državni založbi tujih in nacionalnih slovarjev. Ta slovar bo imel, kot je bilo najavljeno, okoli 30.000 besed, pa tudi določeno število fraz, pregovorov in rekel. Med najpomembnejšimi deli o makedonskem jeziku moramo omeniti še delo Italijana C. Giannelliја in Francoza A. Vaillantа »Un lexique macédonien du XVI-e siècle«), ki je izšlo leta 1948 v založbi znanega pariškega inštituta za slovanske študije in je eno najpomembnejših dokumentov v novejši zgodovini makedonskega jezika.

Med drugim je v tisku že tudi drugi del Slovarja makedonskega jezika, s čimer bo zaključena najpomembnejša etapa makedonske leksikografije, zatem pa bo prišlo na vrsto delo za veliki slovar, ki naj bi prikazal celotno bogastvo makedonskega besednega fonda. Vzporedno s tem se pripravljajo tudi dvojezični slovarji. Po objavljenem načrtu skopskega založniškega podjetja Prosvetno delo za 1962 bi morala iziti sledeča leksikografska dela: Makedonski slovar II. del, rusko-makedonski, angleško-makedonski, nemško-makedonski, francosko-makedonski, turško-makedonski, šiptarsko-makedonski, makedonsko-ruski, makedonsko-angleški, makedonsko-nemški, makedonsko-francoski, makedonsko-turški in makedonsko-šiptarski slovar. Razumljivo je, da se tako obsežen načrt ni mogel realizirati v preteklem letu. Od vsega tega smo dobili samo B. Grujića in D. Kitanovskega »Mal francusko-makedonski rečnik«, januarja letos pa je bil dotiskan B. Grujića in D. Crvenkovskega »Mal anglicko-makedonski rečnik«. V kratkem bo izšel nemško-makedonski in makedonsko-francoski slovar, do konca leta pa bo predvidoma končan tudi makedonsko-angleški in makedonsko-nemški slovar. Nedvomno bodo te pridobitve makedonske leksikografije dobro služile potrebam naših šol, slavistika pa se je s tem obogatila za nove vire proučevanja makedonskega jezika.

Prvi iz planirane serije in hkrati prvi popolni slovar makedonskega knjižnega jezika je »Mal francusko-makedonski rečnik« za več ko trideset tisoč tolmačenj.

Poleg B. Grujića in D. Kitanovskega je pri slovarju sodeloval B. Blagojevski, medtem ko je redakcijo makedonskega teksta opravil profesor na filozofski fakulteti v Skopju K. Tošev. In lahko rečemo, da je bilo delo vestno opravljeno. Ena izmed odlik slovarja je, da so dali avtorji po več sinonimov za vsako francosko besedo. Tudi problem dovršnosti oziroma nedovršnosti, ki ni izražen s francoskim infinitivom, so avtorji rešili na povsem zadovoljiv način, ko so se ravnali po nedovršni obliki glagolov. Kjer je potrebno, navajajo tudi dovršeno obliko in druge karakteristične forme, kot na primer: *odbira, odbere* (in *odbra*).

V predgovoru je stavek, s katerim se avtorji nekako opravičujejo, ker pri povratnih glagolih zaimensko formo se redno postavljajo pred glagol in ne za njega, kot je bil doslej običaj. »Tako smo napravili iz praktičnih razlogov,« pravijo avtorji. Toda čeprav morda nezavedno, so se odločili za pravo pot. Pisanje povratnega zaimka pred glagolom ni samo praktično, ampak tudi edino v duhu makedonskega jezika, in bi morale postati zakon v makedonski leksikografiji. Dosedanji način pisanja je prevzet po slovarjih drugih slovanskih jezikov. V srbohrvatskem jeziku se na primer povratni glagoli označujejo z zapostavljanjem kratke zaimenske forme *se*: *češljati se, umivati se, izuti se* itd., čeprav se v tem jeziku govori tudi *se češljam, se češljaš, se češlja* in podobno. V slovenščini je podobno. Ker stoji zaimenska oblika za splošno glagolsko formo (infinitivom), piše slovenska leksikografija: *umiti se, upirati se*, itd. V ruščini se rabi povratni zaimsek postpozitivno in se piše skupaj z infinitivom *smejať'sja, zabavljat'sja* itd. Tako je tudi v drugih slovanskih jezikih, ki so ohranili infinitiv. Toda kako je z bolgarščino, ki je edini slovanski jezik poleg makedonščine, ki ima namesto infinitiva opisno formo? Bolgarska leksikografija jemlje za splošno formo glagola prvo osebo ednine sedanjega časa, povratni zaimsek se pa piše prav tako postpozitivno: *mija se, smeja se, ureždam se*,

3. Čeprav je Un lexique macédonien du XVI-e siècle (par Ciro Giannelli, professeur à l'Université de Rome, avec la collaboration de André Vaillant, professeur au Collège de France et à l'Ecole des Hautes Etudes, Paris, 1958, najstarejši makedonski slovar, ki zajema južnomakedonski govor 16. stoletja, je vendar prvi tiskani tekst makedonskega jezika šele v Četverojezičniku moskopoljskega učitelja Danila, tiskanem v Benetkah 1794. Ta slovar štirih jezikov (grški, vlaški, albanski in makedonski) je doživel še nekoliko izdaj. Toda za nas je posebno pomembno to, da je prvi makedonski tiskar Teodosije Sinaitski leta 1841 v Solunu pretiskal iz grške grafike v cirilico grški in makedonski tekst ter dodal turško paralelo kot jezik državne administracije v Makedoniji. Od poznejših leksikografskih del v makedonščini je zlasti treba omeniti slovarja Borda M. Pulevskega, ki sta izšla v Beogradu 1873 in 1875. Prvi je v naslovu označen kot slovar štirih jezikov, dejansko pa jih je pet, ker je dodana tudi srbska paralela, ki je raziskovalci doslej niso odkrili. Poleg teh delov spada v zgodovino makedonske leksikografije tudi vrsta manjših slovarjev, v katerih se tolmačijo makedonske besede, začenši od V. Karadžića (z njegovim Dodatkom), preko Zbornika braće Miladinovih, pa vse do osvoboditve, ko je zaživela tudi leksikografija makedonskega knjižnega jezika, v katerem zavzemajo posebno mesto: Makedonski pravopis so pravopisen rečnik, Skopje, 1950, Makedonsko-anglički rečnik in citirani Luntovi gramatiki, slovarski dodatki posameznih učbenikov tujih jezikov in končno prvi del Rečnika na makedonskiot jazik, Skopje, 1961 (katerega notranji podnaslov »so srpsko-hrvatski tolkuvanja« bi se vsekakor moral glasiti »so tolkuvanja na srpskohrvatski«).

sličam se itd. Toda tu se tudi ta razlikuje od makedonščine, ker se v bolgarščini pravi: *mija se, mieš se, mie se, mieme se, miete se, mijat se*, medtem ko v makedonščini samo: *se mijam, se mieš, se mie, se mieme, se mieme, se mieme, se mijat*, in to v vseh časih in načinih, razen v imperativu in deležniku (*mij se! češlaj se! miejki se, češlajki se* itd.). Prav v tem sta si francoščina in makedonščina podobni. Francozi pravijo: *se laver*, toda tudi: *je me lave* les mains prav kot Makedonci; *se mie* in *se mie race*; ali *si gi mie racete*, medtem ko pravijo Bolgari *mija se, mija si racete*. Ravno tako kot piše francoska leksikografija glagole in daje v pojasnilu povratno formo: *se —*, bi morala makedonščina sprejeti pisanje samo nepovratne forme, v pojasnilu pa bi se navedlo: *se —* (in ne: *— se*, kot je bilo doslej v navadi). Samo tako imenovani nepravni povratni glagoli (verbes simplement pronominaux) se v francoskih slovarjih označujejo s povratnim záimkom *se* (v oklepajih) za infinitivom, na primer: *écrier(s'), enfuir(s')*. Tako bi lahko pisali tudi v makedonskih slovarjih za glagolsko obliko še povratni záimek: *boi (se), smee (se), sotoi (se)* itd., ker bi se z izpuščanjem *se* izgubil pomen glagola, medtem ko bi bilo v pojasnilu v makedonščini treba pisati: *se boi, se smee, se sotoi*, kot se rabi tudi v pojasnilih v francoščini. Ta pripomba zadeva zlasti Rečnik na makedonskiot jazik, katerega drugi del je že v tisku, da bi se izognili napaki, do katere je prišlo v prvem delu.

Ob francosko-makedonskem slovarju bi pripomnili še nekaj. Ob navajanju dejanja, ki se ponavlja ali ponovno traja, so se avtorji naslanjali na tuje zglede. Tako na primer tolmačijo: *remballage m. = povtorno pakovanje; remballer = povtorno pakova; remarier vt. = 1 odnovo oženuva 2 odnovo omažuva; se remarier = 1 odnovo se ženi, se oženuva 2 odnovo se maži, se omažuva* in podobno. Ali ni bolj makedonsko, bolj v duhu makedonščine, in v tem primeru tudi bolj praktično, da se uporabi samo: *remballage m. = prepakovanje; remballer = prepakova; remarier vt. = 1 preženuva, 2 premažuva; se remarier 1 se preženuva 2 se premažuva*.

Avtorji so se tudi zavedali omahovanja pri izbiranju posameznih besed, vendar pa ne bi bila potrebna tolikšna svoboda v naslednjih slovarjih iz te serije. Zakaj bi na primer dali prednost obliki *muvlja* (s turškim sufiksom) pred krajšo in bolj pogosto rabljeno *muvla*? Ali, zakaj se je morala uporabiti tuja beseda *srešta* namesto maked. *sredba*? Podobnih primerov bi lahko našli več, pa tudi drugih slabosti tega »malega« slovarja; zlasti motijo tiskovne napake. Toda kljub temu nimamo razloga, da se ne bi veselili tega slovarja, saj je to pravzaprav prvi končani slovar makedonskega knjižnega jezika. In ne smemo pozabiti, da življenjska doba makedonščine ni dosegla še niti polnih dveh desetletij.

Blaze Ristovski

TERMINOLOŠKI SLOVARJI*

Kdor piše strokovno delo, se ustavi pri marsikaterem izrazu, ki mu ni prav všeč, ker pač ne pove bistvenega. V vse večji meri imaš ta občutek, ko pišeš poljudno delo in skušaš po možnosti nadomestiti tuje izraze s slovenskimi. Medtem ko ti je strokovni izraz v tujem jeziku dobro znan, premišljuješ, iščeš in navsezadnje najdeš kak izraz, ki pa ti še vedno ni po volji, a ga vsaj začasno sprejmeš v svoj besedni zaklad. Kateremu piscu se to še ni primerilo?

Slovinci smo glede lastnih strokovnih izrazov za mnogimi drugimi narodi. Da to veliko pomanjkljivost vsaj deloma popravimo, smo se v glavnem še pred to vojno, z dokaj večjo vtno in uspehom pa šele po njej začeli brigati za svoj strokovni jezik. Starejši bolj ali manj uspešni poskusi segajo že v prejšnja desetletja, da, celo v prejšnje stoletje, kakor je razvidno iz prispevka Pravne sekcije Terminološke komisije (TK). Toda večji in uspešnejši napor datirajo šele iz let po zadnji vojni.

S strokovnim jezikom so se ukvarjali posamezniki, deloma združenja strokovnjakov, tu in tam tudi oblast. Poskusov posameznikov, da si ustvarjajo svojo privatno terminološko zbirko, je več kot mislimo. Marsikateri pisec ima svojo lastno terminološko kartoteko. Že mnogo manj je primerov, da kak strokovnjak išče in najde stike s kakim strokovnim društvom ali krogom strokovnjakov. Ne glede na tako stanje tako rekoč privatnih termi-

* Poročilo tehnične sekcije TK (univ. prof. Albert Štarna) je objavljeno v celoti, poročilo pravne sekcije TK (akad. Viktor Korošec) je skrajšano.

noloških kartotek je Akademija znanosti in umetnosti — kakor se je tedaj imenovala — leta 1940 sklenila pričeti s pripravljalnimi deli za pravno in sodnomedicinsko terminologijo. Intenzivnejše delo pa se je pričelo šele po osvoboditvi.

Sedanja Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU) je z ustanovitvijo Terminološke komisije organizirala pravno, tehniško in medicinsko sekcijo te komisije; kasneje se jima je pridružila naravoslovna sekcija, v zadnjem času še umetnostna. Zal doslej niso rodili uspeha poskusi, da bi zajeli vsa področja znanosti.

PРАВNA SEKCIJA TERMINOLOŠKE KOMISIJE

Izmed slovenskih strokovnih terminologij se pravna terminologija lahko ponaša z najdaljšo tradicijo. Leta 1853 je izšla na Dunaju v tedanji avstrijski dvorni in državni tiskarni *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*. Po predgovoru so med Slovenci v tej komisiji sodelovali dr. Matija Dolenc, Miklošič in Cigale. Leta 1894 je izdalo društvo »Pravnik« *Nemško-slovensko pravno terminologijo*, ki jo je uredil dr. Janko Babnik in ki jo je prav tako natisnila in založila dvorna in državna tiskarna na Dunaju. Prva terminologija je ustvarila možnost jezično in terminološko enotnega slovenskega uradovanja, druga pa jo je izpopolnila in uskladila s tedanjim stanjem zakonodaje in jezikovnega razvoja. V Babnikovo terminologijo niso bili sprejeti »samo strogo tehniški izrazi iz raznih strok pravne znanosti, ampak tudi sploh besedje, s katerim deluje pravnik v svoji pisarni, torej tudi najnavadnija, pogostoma se ponavljajoča rekla«. Babnikovi Terminologiji pa kljub njenim velikim zaslugam za razvoj slovenskega pravnega in praviškega jezika ne bi mogli priznati značaja teoretično-znanstvene terminologije v strogem pomenu besede; to tudi ni bil njen namen in to po načinu zbiranja gradiva skoro ni mogla biti.

Ob zedinjenju (1918) je bilo Babnikovo Terminologijo že težko dobiti. Zato se je pomisljalo na sestavo nove terminologije, ki je bila potrebna tudi zaradi tega, ker je Babnikovo delo izšlo pred avstrijskimi procesnimi zakoni in davčno reformo (1895–1897); Babnik pa je to zamisel odklonil, češ da je treba počakati, kako se bosta zakonodaja in jezik razvijala v novi državi. Zbiral je gradivo za novo izdajo in zapisoval nove izraze, ki so mu ugajali, pa tudi take, ki mu niso bili všeč (zvezek *Antibarbarus*), vendar do svoje smrti (1927) nove izdaje ni pripravil.

Pravnoterminološka prizadevanja po Babnikovi smrti sicer niso povsem zamrla, znova oživila pa so šele z ustanovitvijo Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (1938). Glavna skupščina AZU je na predlog predsedstva odobrila 12. julija 1940 sklep pravnega razreda, da začne Akademija pripravljati izdajo terminologije.

Izbruh vojne je delo zavrl. Tedaj namreč ni kazalo načenjati jezikovnega vprašanja, ki se je moralo pojaviti ob izdaji terminologije. Vojna pa je prekinila terminološko delo tudi pri društvu »Pravnik«, ki dela po osvoboditvi ni več povzelo, kajti za terminologijo se je začelo zanimati ministrstvo za pravosodje v Ljubljani.

Po vojni se je Akademija znova lotila vprašanja strokovnih terminologij. Glavna skupščina SAZU je na seji 2. oktobra 1945 izvolila v oddelek za pravno terminologijo člane dr. Janka Polca, dr. Milana Škerlja in dr. Frana Ramovša. V svojem pisnem referatu z dne 17. marca 1946 je podal prof. Škerlj mnenje, da naj izda Akademija znanstveno terminologijo, v katero naj se sprejmejo strokovni pravni izrazi, tudi če niso obseženi v nobeni normi, pri izrazih iz domačega slovstva, ki niso splošno znani in priznani, pa naj se navedejo tudi viri. Obdelajo naj se vse pravne discipline, vštevši tudi zgodovinska prava in prava verskih edinic, vendar se je treba pri slednjih omejiti na strogo pravne izraze. Upošteva jo pa naj se tudi pomožne vede in tehnične veščine (kriminalistika, kriminologija, kriminalna psihologija in psihiatrija, sodna medicina, diplomatska zgodovina, gospodarstvo, računovodstvo, knjigovodstvo itd.), vendar naj velja tudi tu stroga izbira izrazov. Oddelek za pravno terminologijo Akademije je referat odobril in sklenil, naj se delo takoj prične.

Prof. Škerlj je sestavil obširen seznam pravnih virov (uradnih glasil) in pravnega slovstva od pričetka leta 1895 dalje (gradivo do tega leta je bilo vsaj v glavnem povzeto v Babnikovi terminologiji), seznam kratic ter osnutek navodil za sestavo nove znanstvene pravne terminologije. Komisija za pravno terminologijo (kakor se je odslej imenovala), je to gradivo z nekaterimi spremembami odobrila. Ekscerpiranje pravnih virov in pravnega slovstva se je začelo konec novembra 1947 in je bilo za nazaj v glavnem zaključeno januarja 1952. Izpisanih je bilo tedaj (vštevši mnogo dublet) skoro 200.000 listkov.

Prof. dr. Rudolf Sajovic, ki je prevzel po smrti prof. Škerlja (8. decembra 1947) vodstvo komisije, je napravil za uvod v delo poskus, urediti črko »C« za pravno terminologijo. Kritika pa je bila v glavnem negativna, vendar sta služila poskus in kritika komisiji za osnovo razmišljanja, kako naj se uredi pravna terminologija, ki naj bi bila zgolj terminologija, ne pa pravna enciklopedija ali pravni slovar. Plod tega razmišljanja ter obsežnega razpravljanja o stvari je bil načelni sklep Pravne sekcije Terminološke komisije SAZU z dne 13. marca 1953, ki je v glavnem določal:

1. Slovenska pravna terminologija je namenjena v prvi vrsti pravnikom.

2. Terminologija je enojezična. Vanjo se sprejmejo naslednji tuji izrazi: a) ki so še danes v rabi; te tujke se navedejo s pokazom na slovenski izraz (npr. adopcija gl. posinovitev); b) navedejo se tudi tujke, ki se bolj poredko uporabljajo, prav tako s pokazom na slovenski izraz; c) tudi stare tujke, ki so se nekda uporabljale, se sprejmejo v terminologijo, kolikor jih nismo že popolnoma zavrgli, prav tako s pokazom na slovenski izraz; d) navesti je treba tudi tujke, za katere danes še nimamo rabljenega slovenskega izraza (npr. agent provocateur). Načelo enojezičnosti slovenske pravne terminologije je treba torej široko razlagati.

3. V terminologijo se sprejmejo pravni izrazi. Taki so: a) izrazi, ki so samo pravni; b) izrazi, ki v pravu nekaj pomenijo; c) izrazi, ki imajo poleg drugega splošnega pomena še pravni pomen, bodisi sami zase ali v določeni zvezi. Vsi ti izrazi se sprejmejo, četudi so splošno znani.

4. Pojasnila se dajo: a) samo manj znanim besedam; b) izrazom, ki v pravu nekaj drugega pomenijo kakor v vsakdanjem življenju; c) izrazom, ki imajo v različnih pravnih, pa tudi v različnih znanstvenih disciplinah različen pomen.

5. Pri obdelavi terminov je treba gledati na pravniški jezik ter navajati potrebne zveze (frazologijo). Pri obsežnih zvezah ni treba navesti vseh, temveč samo nekaj, po možnosti značilnih primerov. Za iztočnice služijo — kjer je treba — tudi pridevniki in glagoli, ne samo samostalniki. Vendar pa naj bo težišče terminologije pri samostalnikih. Neprimerno pa bi bilo, da bi se zgradila terminologija večidel na pridevniških geslih.

6. Stvarno ali jezikovno napačni izrazi naj se označijo s križcem (+).

7. Navedba virov je potrebna pri historigičnih in manj navadnih besedah. Nato sledi še nekaj tehničnih detajlov.

Pravna sekcija je odslej v načelu delala po tem sklepu ter je na sejah obravnavala osnutke posameznih črk, ki so jih sestavili člani sekcije in njen uslužbenec. V želji, da bi pritegnil k temu delu tudi široke pravniške kroge, je objavil prof. Sajovic v posebni prilogi glasila *Pravnik* iz leta 1954, št. 7—9, elaborate za črke B, C in Č kot vzorec za bodočo pravno terminologijo, kakor si jo je on zamislil. Sekcija je prosila za pripombe k priobčenemu načrtu glede vsebine in oblike. Bilo je nekaj pripomb s strani slovenistov, s pravniške strani pa se je oglasil s kritiko edinole Sekretariat za zakonodajne zadeve pri Izvršnem svetu LRS. Ker objavljeni osnutki niso tedaj našli v naši pravniški javnosti zelenega odziva, je sekcija opustila nameravano postopno objavo nadaljnjih črk.

Kakšno je sedanje stanje našega pravnoterminološkega dela? Sekcija ima — razen v velikih počitnicah — tedenske seje, ki jih vodi načelnik Pravne sekcije prof. dr. Viktor Korošec. V sekcijjskih sejah je bilo doslej ugotovljeno besedilo za 18 črk in za polovico črke P, preureščenih pa je še 6 črk, vendar so tudi zanje že pripravljeni osnutki. Sekcija se naslanja pri svojem delu na Slovenski pravopis. Kdaj bo pravna terminologija tako daleč dognana, da bo godna za natis, je težko naprej določiti; po dosedanjih izkušnjah pač lahko rečemo, da bo dotlej poteklo še nekaj let.

Konec oktobra 1962 je znašalo število izpisanih listkov 249.623; število izpisanih pravnih terminov pa ni ugotovljeno, ker so bili posamezni termini zaradi svoječasne velikega števila ekscerptorjev po večkrat izpisani, na drugi strani pa je mnogo listkov, na katerih je napisanih več terminov.

TEHNIKI IN NJIHOV JEZIK

Tehniški jezik — ali bolje odtенок knjižnega jezika, ki ga uporabljajo tehniški strokovnjaki, za katerega pa veljajo prav tako vsa obvezna pravila o pravopisu, oblikoslovju, sintaksi, besedotvorju itd. — ima vendarle nekatere značilnosti, saj je strokovno pisanje le različno od leposlovnega, zbira predvsem drugačne besede in neogibno potrebuje mnogo natanko opredeljenih izrazov (terminov). Del tega z definicijski določenega besedišča je sploh kodificiran v mednarodno sprejetih standardih, kar pomeni, da je naš tehniški pisec dolžan take strokovne izraze strogo razlikovati med seboj tudi v domači

terminologiji, ker je sicer izpostavljen nevarnosti, da v izražanju ni dovolj koncizen in prav zato lahko tudi povzroča nesporazume ali celo zmedo. Po tem splošnem vidiku so vse tehniške panoge glede izbire in rabe strokovnega izrazja — zlasti še čedalje številnejšega povsem novega, ki se mu znanost približuje v zadnjem desetletju — bolj ali manj vezane na določen mednarodni okvir, s čimer pa ni rečeno, da bi pri prevzemanju teh terminov ne imele prostih rok glede tvorjenja in niansiranja lastnega besedišča po pravih materinščini. Pri tem pa se le dogaja, da praktične potrebe marsikje prehitujejo temeljito in sistematično znanstveno proučevanje posameznih terminov. Po tej poti se je v slovensko tehniško izrazje dejansko tudi že vrinila precejšnja vrsta sicer kulturnih tujk, ki pa so po našem delno spakedrane ali v nekaterih primerih sploh nepotrečne, ker poznamo zanje povsem adekvatne domače besede. (Primeri: trafo -a m, ekran -a namesto zasloni ipd.) V tej zvezi je vredno omeniti še nekatere druge novejšje tuje termine, ki smo jih morali zaradi kompleksnosti pomena in nedvoumnega prenosa v naš besedni zaklad vsaj za prvi čas prevzeti in kodificirati v prvotni izvorni obliki. (Primeri: engineering, by pass, pick up ipd.)

Ko govorimo o kulturi slovenskega jezika kot tehniki, nikakor ne bi hoteli mimo razveseljive ugotovitve, da so naši tehniški ljudje — vse doslej sicer še redkejši in res požrtvovalni ter žilavo vztrajni — v zadnjih desetih letih ne samo precej globoko, ampak tudi dovolj plodno zaorali v ledino strokovnega izrazja, predvsem zato, da bi iztrebili raznotero navlako iz prejšnjih dob pod tujimi vplivi. Med temi prizadevnimi delavci na terminološkem področju je treba omeniti med drugimi zlasti varilce, elektrotehniko, agronome, gozdarje, lesne tehnike, kemike itd.

Raven tehniškega jezika je pred kratkim zlasti veliko pridobila z izidom prvega dela *Splošnega tehniškega slovarja* (z gesli od A do O na 600 straneh), ki je prvi plod dolgoletnih naporov in iskanja možnosti za sestavo in izdajo občega kodeksa tehniške besede pod okriljem Terminološke komisije pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Ta enojezični slovarski prvenec za tehnike je nedvomno pomembna pridobitev v vse doslej tako neenotnem, razsejanem in marsikdaj tudi popačenem strokovnem besednem zakladu. V eni sapi je treba kar tukaj dodati, da kaže ta zbir — kot pionirsko delo te vrste — prenekatere vrzeli in pomanjkljivosti — pri vzrokih in morda celo krivdi za to se na tem mestu ni umestno zadrževati — bo pa lahko trdna osnova za nadaljnje izpopolnjevanje. Tako bodo prve skušnje dobrodošla vodila pri pripravljanju in sestavljanju drugega in zaključnega dela slovarja samega, pozneje pa še pri podobnem delu za izdajo zelo potrebnih večjezičnih slovarjev (zlasti iskanih zaradi prevajanja tuje literature in presajanja novih tehniških pridobitev k nam) in slednjič tudi za sestavo in izdajo raznih specialnih strokovnih slovarjev, predvsem za stroke, ki se do zdaj na tem področju niso dovolj zavzemale, kakor tudi pri snovanju drugih jezikovnih pomagala (leksikonov, nomenklatur ipd.) za tehniško izobraževanje delovnih ljudi nasploh.

Podrobno delo pri sestavi *Splošnega tehniškega slovarja* je pokazalo še posebej, da se naša materinščina, kakor vsi slovanski jeziki, odlikuje z raznimi prednostmi, ki jih neslovanski jeziki nimajo. Seveda je hkrati tudi v germanskih in romanskih jezikih nekaj odlik, ki jih naš jezik nima. Nešteto praktičnih primerov pa nam je dalo nove dokaze, da ima naš jezik bogato lastno izrazno tvornost in posebno prožnost, s kakršnima se lahko postavi ob stran jezikom vseh velikih narodov. To dvoje je tehniške terminologije navdajalo s posebnim zadoščenjem, in sicer zlasti pri reševanju in enotanju strokovnega besedja, v katerem se je — skoro pol stoletja po zlomu zadnje tuje vladavine pri nas — žal ohranilo še mnogo preveč spačenih in nepotrebnih ostankov iz tujega jezika.

Splošni tehniški slovar je lahko obračunal z njimi. Sestavljavci so prepričani, da se bo mladi rod, ko bo imel prvi kodeks tehniške besede v celoti, lahko naučil tudi tehniškega jezika prav in pravilno ter iz domače besede. To je širše poslanstvo vsake edicije, ki se v tehniki posveča jezikovnemu problemu v svesti si odgovornosti, da je materin jezik največja kulturna dragotina vsakega naroda — tudi še tako majhnega. (Konec prihodnjič)

Alija Košir

PLENUM SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Dne 2. februarja 1963 je zboroval v Ljubljani plenum SDS. Po pravilih je tak plenum obvezen dvakrat na leto in ga predstavljajo člani upravnega odbora in predsedniki (ali zastopniki) vseh podružnic. Na letošnji februarski plenum so prišli naslednji predsedniki podružnic: Pavle Vozlič za Ljubljano, Jože Sever za Novo mesto, Lojzka Brusova

za Novo Gorico in Janez Svoljšak za Jesenice. Kot delegata sta zastopala podružnico Maribor Karel Stražar in podružnico Celje Franc Sirk. Od osmih podružnic nista poslali nikogar podružnica v Kranju in v Kopru. Poleg predstavnikov podružnic in članov upravnega odbora sta bila navzoča tudi člana nadzornega odbora SDS Milena Topolovec in Janez Logar, kot gost pa član Zavoda za napredek šolstva Dušan Kompare.

Predsednik SDS dr. Dušan Pirjevec je imel referat o nalogah in o vlogi Slavističnega društva. Plenum je sklenil, da se referat v celoti objavi v JiS.

Po predsednikovem referatu ter poročilih tajnika SDS in zastopnikov podružnic se je razvila štiriurna debata, ki je osvetlila vrsto idejnih in praktičnih vprašanj o naši društveni in obče slavistični dejavnosti. Ne da bi navajali posamezne diskutante, povzemajoč samo važnejše ugotovitve in pobude, posredujemo iz razprave glavne misli:

Podružnice so se organizacijsko utrdile in prevzele vrsto nalog, ki jih je v prejšnji organizacijski obliki moglo enotno društvo izpolnjevati le deloma. Zveze med upravnim odborom in podružnicami so se pomnožile deloma z osebnimi stiki, deloma pisмено. Nujno je, da podružnice poročajo upravnemu odboru o svojem delu ter posredujejo pobude za skupne akcije. Podružnice naj povečajo propagando za JiS, ker je letos zaradi reorganizacije šol odpadlo okoli 200 kolektivnih naročnikov. Sezname novih naročnikov naj posredujejo upravi JiS. Upravnemu odboru naj odpošljejo polovico nabrane članarine (štev. banč. računa: 600-11-608-36). Skušajo naj povečati število članstva. V svoje vrste naj vključijo ne samo slaviste in tiste, ki poučujejo materin jezik na vseh šolah različnih stopenj, temveč naj sploh pritegnejo medse ljudi, ki jim je mar kultura slovenskega jezika, ki jih veže ljubezen na slovensko slovstvo in si prizadevajo za razširitev in poglobitev naših nacionalnih ved v pedagoški praksi in na znanstvenem področju. Vabimo člane, da se v čim večjem številu prijavijo za kongres jugoslovanskih slavistov v Ohridu (konec maja) in za mednarodni kongres slavistov v Sofiji (v septembru). Določena so že predavanja, referati in poročila, ki jih bodo na obeh zborovanjih imeli slovenski slavisti.

Sprejme se v načelu predlog mariborske podružnice, da letošnji občni zbor SDS povežemo jeseni s proslavo 150-letnice rojstva Frana Milkošiča in opravimo občni zbor v Mariboru.

Delo pri podružnicah ovirajo težave tehničnega in načelnega značaja. Te težave naj postanejo predmet razgovorov in podružnicah.

Ob Slovenskem pravopisu in ob vsem, kar je sprožil, moremo ugotoviti, da so se odprli kompleksni vprašanj, ki se tičejo naše lingvistike in lingvističnega dela, osnovnih pogledov na vprašanja jezika in praksi in teoriji, naše šolske prakse in znanstvenega raziskovanja. SDS naj bi pripravilo nekakšno »belo knjigo« o vseh teh vprašanjih v najširšem kompleksu. Najti moramo načine in sredstva, da tako akcijo izvedemo.

Vprašanja slovenščine v šoli — jezika in slovstva — in učnih načrtov ne moremo reševati z odklanjanjem sedanje oblike. Potreben je konkreten predlog za akcijo, ki naj privede ali do novih učnih načrtov ali do novega gledanja na učne načrte. Podružnice in upravni odbor se zavedajo svoje odgovornosti pri razpravljanju o učnih načrtih. Podružnice naj posredujejo gradivo o tej problematiki. Prehajati od ugotavljanja h konkretni akciji naj tudi sicer bo način našega dela.

Prosvetna služba na terenu ima do našega dela oziroma društvenega prizadevanja pravičen odnos. Pri razbitosti terena, ob pisanosti šol in subjektivnih činiteljev nas more prosvetna služba v veliki meri podpreti v naših prizadevanjih. Pri njej bomo dobili tudi tehnično pomoč in denarno podporo. Kajpada se moramo izkazati z delom.

Ustvarja se nov profil slavista: če je doslej ta profil vseboval samo ali večinoma slovenski nacionalni kompleks, mora novi profil izkazovati elemente širše kulturne zavesti.

SDS mora navezati stike s tržaškimi in koroškimi učitelji slovenskega jezika in literature. To nalogo morejo uspešno opravljati zlasti podružnice, ki mejijo na obe področji. SDS bo s svojim članstvom skušalo nabrati čim več slovenskih knjig za Trst in Koroško.

O vprašanju dvostopenjskega študija na filozofski fakulteti bo moral razpravljati upravni odbor na eni prihodnjih sej. Za zdaj smo bili v stiku z oddelkom za slovanske jezike in književnosti neposredno in preko Zavoda za napredek šolstva.

SDS je skupno s SAZU organiziralo konferenco o Slovenskem pravopisu, vendar s tem zadeva seveda ni bila rešena. Zdaj se odpirajo vprašanja ob pripravah za slovar slovenskega jezika. Upravni odbor je dal pobudo za sestanek strokovnjakov in uredništva slovarja na najvišji ravni. Ugotoviti pa seveda moramo, da SDS ne more biti raz-

sodnik v vprašanjih, ki se tičejo pravopisa ali slovarja; zato tudi nismo za to, da bi se društvo posebej odločilno angažiralo.

Pri vprašanih skript in učbenikov moramo preiti od kritike in zahtevanja k delu. Učbenike je treba sestavljati in pisati. Če kaj raztrgamo, potem pa ob ponudbi, da bi sami stvar naredili bolje ali prav, delo odklonimo, češ da nismo stvari še dovolj preštudirali, s takim načinom ne bomo prišli daleč. Učbenike lahko sestavljajo širši krogi, skupine, tudi po središčih izven Ljubljane, na primer v okviru podružnice.

Nujno je za nekatere reči ustvariti enotno, skupno republiško stališče. Če bodo podružnice posredovale komplekse nekih ugotovitev za svoje področje, bo mogoče določiti skupno republiško stališče prav na osnovi takih ugotovitev »terenskih skupin«.

Govoriti in razpravljati je treba o smislu in namenu vključevanja svetovne književnosti v naš sedanji šolski program. SDS naj misli na to, kako bi, mogoče skupno z Zavodom za napredek šolstva v Ljubljani, pripravilo tečaj o tej snovi.

Anketa o položaju slavistike in slavistov v šoli in v javnosti naj ne zajame vseh šol, ampak kot vzorce le nekatere, različnih stopenj, različnih naših zemljepisnih področij ipd. Upravni odbor naj s komisijo, ki jo je za to oblikoval, sestavi okrožnico, po kateri bodo podružnice pripravile ljudi in šole na individualne intervjuje. Pred začetkom te akcije mora biti jasen njen način, potek in vsebina.

PREDAVANJA PODRUŽNICE SD V LJUBLJANI

Ljubljanska podružnica prireja letos redno na dva tedna predavanja predavateljev iz svojih vrst. Od jeseni do danes so se zvrstila naslednja: A. Ingolič in P. Winkler, Vtisi iz Sovjetske zveze (s poudarkom na slovstvenih muzejih in tečajih za jgl. rusiste); F. Bohanec, O starejših orientalskih književnostih (dvoje predavanj); M. Pritekelj, Slavko Grum; dr. J. Mahnič, Umetnost in znanost v času slovenske moderne; Fr. Zadravec, Miško Kranjec. V drugem semestru je v dveh predavanjih govoril akademik prof. A. Sovre o grški in dr. K. Gantar o rimski liriki.

V OCENO SMO PREJELI

France Koblar: Simon Gregorčič, njegov čas, življenje in delo. Slovenska Matica, Ljubljana 1962.

Fran Zwitter, J. Šidak, V. Bogdanov: Nacionalni problemi v habsburški monarhiji. Slovenska Matica, Ljubljana 1962.

Vasilij Aksjonov: Prijatelji. Prevedel Janko Moder. Slovenska Matica, Ljubljana 1962.

Luc Menaše: Avtoportret v zahodnem slikarstvu. Slovenska Matica, Ljubljana 1962.

Anton Ingolič: Oči. Knjižnica Kondor, Mladinska knjiga, Ljubljana 1962.

Vergil: Eneida. Izbral in prevedel dr. Fran Bradač. Knjižnica Kondor, Mladinska knjiga Ljubljana 1962.

Viktor Konjar: Odmevi samotnega jutra. Pesmi, Založba Obzorja, Maribor 1962.

Nada Matičič: Gozd je onkraj hriba. Roman. Založba Obzorja, Maribor 1962.

Nada Gaborovič: Kali prihodnosti. Založba Obzorja, Maribor 1962.

Marja Boršnik: Študije in fragmenti. Založba Obzorja, Maribor 1962.

Luc Menaše: Zahodnoevropski slikani portret. Založba Obzorja, Maribor 1962.

IZ UPRAVE JiS

Opozarjamo naročnike, naj javljajo spremembe naslovov. To velja za ustanove kakor posameznike. Poravnajte naročnino.

Na vprašanja, ali je na razpolago še kaj prejšnjih letnikov JiS, in kateri, odgovarjamo, da imamo na zalogi letnik VI — 1960/61 in VII — 1961/62.